

Terminologie descriptivă în toponimia din vestul Munteniei

Eugen S. Teodor

Rezumat

Surprinzător sau nu, toponimia este un subiect central într-un proiect de tip *landscape archaeology*. Situația se datorează unor caracteristici ale acestei granițe romane care, deocamdată, nu au putut fi explicate mulțumitor pe datele existente. Ipotezele care ar putea oferi, eventual, motivații raționale, presupun un mediu natural destul de diferit de ceea ce știm noi despre Câmpia Română. Fiindcă documentația cartografică utilă nu coboară mai jos de finalul veacului al XVIII-lea, iar documentele medievale sunt foarte greu de montat într-o geografie strânsă, toponimia a rămas speranța că ar putea ascunde, mai ales în toponimia minoră, puțin cunoscută, martori ai unor vremuri mai îndepărtate.

Partea cea mai consistentă a analizei se referă la terminologia forestieră, ajungând la concluzia unei conexiuni între densitatea rețelei hidrografice și frecvența pădurilor; așa stând lucrurile, caracterul stepic câmpiei care mărginește lunca Dunării poate fi la fel de bine o caracteristică antică, fiindcă structura hidrografică majoră nu s-a schimbat în epocă istorică. Similar, în baza acestei structuri se poate postula un caracter semi-stepic și pentru alte zone, cum ar fi zona izvoarelor pârâului Burdea. Pădurile par în schimb să fi dominat tot restul peisajului.

Pădurile întinse nu sunt singurele posibile obstacole strategice; mlaștinile pot juca același rol; fiindcă terminologia conexă nu este foarte bogată, se face o analiză destul de amănunțită a hidronimelor, altele decât râurile. Concluzia neașteptată a acestui segment este o puternică fragmentare lingistică a câmpiei de vest a Munteniei, ceea ce, desigur, poate interesa mai degrabă procesele demografice ale evului mediu, decât realitățile antice.

Finalmente, studiul toponimic este o estimare a resurselor: de masă lemnoasă, de apă, dar și de piatră (de construcție).

Am profitat de existența bazei de date toponimice pentru a explora și terminologia militară – cea susceptibilă a da indicații asupra locurilor întărite, dar și identificarea principalelor direcții de mișcare, într-un peisaj încă neafectat de modernitate, în speranța că drumurile naturale ar fi putut contribui la structurarea stăpânirii romane la est de Olt.

Cuvinte cheie: toponimie minoră, păduri, lacuri, drumuri, terminologie militară.

Introducere

Proiectul de cercetare *Limes Transalutanus* are o pregnantă componentă toponimică; motivele le-am mai arătat¹, urmând a le aminti aici doar foarte pe scurt. Cercetarea vizează granița romană trasată la începutul secolului al III-lea între Dunăre – imediat la est de gura Oltului – și râul Argeș, în dreptul orașului Pitești. Principalele nedumeriri sunt legate de tronsonul nordic, dintre Urlueni și Pitești, o rută de cca 57 de km, care traversează

¹ Teodor, Ștefan 2014, 38-41.

câmpul deschis, intersectând mai multe râuri, cel mai important fiind Teleormanul; ca urmare, ne-am fi așteptat la un val de graniță continuu, așa cum vedem între Dunăre și râul Vedea (la nord de Roșiorii de Vede).

Fiindcă am dedicat un articol segmentelor cunoscute de barieră artificială pe acest tronson nordic², nu am să reiau aici descrierea; consemnez însă că, după un prim tronson de cca 2 km, chiar lângă Urlueni, urme (greu) vizibile ale unei granițe amenajate se mai găsesc doar sporadic spre nord (la Pădurea Hârsești, la vest de Pădurea Grozeasca, în Pădurea Cătanei, apoi la nord-est de Albota). Cunoscând felul sistematic și ingineresc în care românii făceau astfel de amenajări, singurele ipoteze de bun simț care se pot formula sunt următoarele: 1) marcajul de graniță („val” sau altceva) a existat, dar agricultura practică multe secole, în acele regiuni, le-a distrus complet, făcându-le „invizibile”; 2) nu a existat niciodată, frontiera fiind apărută natural de elemente care nu mai sunt acum vizibile pe teren.

Au fost colectate date din toate hărțile moderne accesibile, care au o scară suficient de detaliată pentru a permite cel puțin înregistrarea tuturor localităților, dacă nu și a toponimiei minore. Din păcate, cea din urmă pare să fi intrat în atenția topografilor militari abia în secolul XX, fiindcă abia ultimele două surse, în ordine cronologică, au dat o colecție semnificativă de toponimie minoră (hidronime, oronime etc.). Lista hărților utilizate este cea consemnată în Tabelul 1.

Tabelul 1. Hărți utilizate în aplicație

nume	scară	acronim	datare
Harta Direcției Topografice Militare ³	1:25.000	DTM	1970-1980
Planurile Director de Tragere ⁴	1:20.000	PDT	1916-1967
Hărțile militare britanice din 1944 ⁵	1:100.000	brit	1939-1944
Setul de hărți a Celei de a Treia Ridicări Austriece ⁶	1:200.000	3A	1864-1910
Harta Szathmári ⁷	1:57.600	Szat	1856-1864
Harta Specht ⁸	1:57.600	Sp	1791-1792

Zona din care au fost colectate date toponimice se întinde pe 20-30 de km de o parte și de alta a fostei frontiere romane, pentru tot traseul dintre Dunăre și Argeș. Această extindere a zonei analizate se datorează încercării de a înțelege specificul lingvistic al zonei, pentru a nu aluneca – prea ușor – în capcane de interpretare datorită

² *Frontiera văzută de sus...*, în acest volum.

³ A circulat multă vreme ca „samizdat”, în lumea (mică) a specialiștilor GIS, în forma unui catalog de foi de hartă, foarte ușor de folosit. Deși utilizarea colecției a fost multă vreme „la limita legii”, sunt convins că relativ multă lume a avut acces la această hartă de Direcției Topografice Militare. În cercetările noastre, acesta a fost principalul suport de hartă folosit.

⁴ <http://www.geo-spatial.org/download/planurile-directoare-de-tragere>, reproiectate Stereo 70. Unele foi de hartă au mai multe ediții (am preferat pe cele vechi).

⁵ <http://www.limes-transalutanus.ro/documentare.html>. De reținut că, în fapt, sunt copii după hărțile românești existente în 1939 (la aceeași scară), set de hărți despre care, până recent, nici nu știam că există. Teoretic, ele ar fi foarte valoroase, pentru scopurile cercetării noastre, fiindcă consacră realități de dinaintea celui de al doilea război mondial. Din nefericire, hărțile britanice împărtășesc problemele grafice ale originalelor românești, fiind puțin utilizabile pentru scopul specific, respectiv toponimia minoră, scrisă cu literă foarte mică și destul de neclară. De altfel, hărțile britanice nu au fost folosite ca material distinct, ci ajutător, pentru situațiile în care un toponim din PDT nu era clar sau nu era lizibil deloc. Instanțele în care a fost realmente util au fost destul de puține.

⁶ <http://www.geo-spatial.org/download/harile-austriece-1910-reproiectate-in-stereo70>.

⁷ <http://www.charta1864.ro/index.html> (link la site-ul de proiect unde vechea hartă a fost reproiectată WGS 84 și Stereo 70). Harta a necesitat corecții de referențiere, ceea ce m-a determinat finalmente să pun segmentul pe care lucrasem într-un link separat: <http://www.limes-transalutanus.ro/documentare.html>.

⁸ <http://www.limes-transalutanus.ro/documentare.html>, vezi titlul Harta Specht.

interpretării excesiv de „literare” a terminologiei⁹. Teritoriul închis în perimetrul desemnat pentru studiu măsoară 6296 km², adică aproximativ dimensiunea unui județ mediu din România.

În afara acestei delimitări externe a zonei de investigație, arealul de interes a fost împărțit, intern, în bazine hidrografice, pentru a permite, finalmente, analize mai fine de recurență a unor fenomene, pentru fiecare bazin în parte. Delimitarea s-a realizat uzând de funcția *watershed*, care în Global Mapper produce atât linia de scurgere a apei (fundul văii), cât și cumpăna apelor (limita de bazin). Au fost reținute ca „bazine hidrografice” relevante doar cele care au, pe harta cea mai recentă, minimum 4 sate în perimetru (minimum care se înregistrează în bazinul Negrișoarei).

Tabelul 2. Bazine hidrografice în perimetrul aplicației
(de la SV spre NE)

nume	suprafață (km ²)	nume	suprafață (km ²)	nume	suprafață (km ²)
Dunăre	275.62	Tinoasa	155.19	Mărghia	45.19
Olt	637.94	Pârâul Câinelui	200.64	Cotmeana	326.25
Călmățui	921.68	Dârjov	165.45	Teleorman	357.03
Călmățuiul Sec	164.66	Iminog	235.71	Albota	59.524
Urlui	284.22	Dorofei	220.79	Bascov	36.384
Bratcov	123.96	Plapcea	254.03	Dâmbovnic	169.69
Vedea inferioară	462.2	Negrișoara	66.18	Neajlov	85.16
Tecuci	191.33	Vedea superioară	242.77	Argeș	76.49
Burdea	373.16	Vedița	164.88	TOTAL	6296.13
				MEDIE	242.16

Au rezultat 25 de bazine hidrografice, la care s-a adăugat unul, fiindcă cursul Vedei este foarte lung, traversând toată zona, de la NV spre SE, bazinul acesteia fiind împărțit într-un bazin superior și unul inferior. Motivul este nu atât mărimea inegală (Călmățuiul este și mai mare!), ci faptul că suntem în căutarea specificității, deci nu avem interes să amestecăm lucruri din extremul NV cu extremul SE.

Opțiunea pentru bazine hidrografice, în loc de oricare alta posibilă (județele actuale, de pildă), este legată de un fapt elementar, ușor de ilustrat pe o hartă: locuirea umană se structurează funcție de bazinele hidrografice, iar abia apoi funcție de alte lucruri. Faptul este deosebit de evident în partea de sud și centrală a câmpiei (vezi Figura 1), dar mai puțin evident în partea de nord-vest a zonei cercetate, datorită faptului că acolo rețeaua hidrografică este mai bogată, cu ape secundare (în sensul acestei aplicații) suficient de bogate pentru a satisface necesitățile unei comunități mai mari.

⁹ Un exemplu ar fi semnificația acordată de localnici cuvântului „palancă”, respectiv exclusiv „pădure (cultură) culcată la pământ de furtună”, nu și „palisadă”, sens necunoscut vorbitorilor nativi. Foarte adevărat, explicația a fost primită ca urmare a anchetei sociale, nu datorită studiului de birou; am receptat însă un semnal puternic în sensul necesității interpretării prudente a terminologiei locale. Se pot cita multe astfel de cuvinte, care pot induce în eroare pe cei care se bazează exclusiv pe dicționare, „bolovan” sau „cărămidă” fiind doar două alte exemple. Discuția despre „palancă” se reia mai jos, cu mai multe nuanțe.

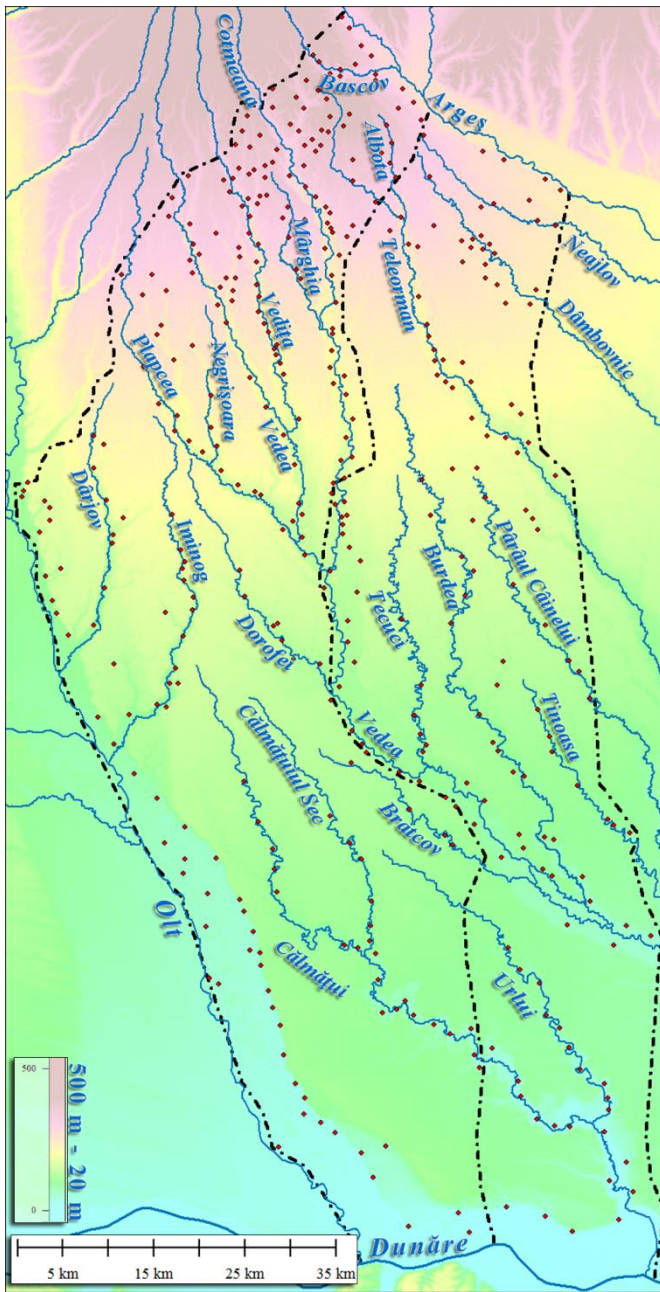

Figura 1.
Zona extinsă de lucru pentru proiectul de cercetare Limes Transalutanus și distribuția așezărilor recente. Studiu de corelație.
Cu linie-punct sunt redată limitele de studiu, linia centrală fiind aproximarea frontierei romane.
Sunt redată doar cursurile principale, cele care dau „bazinele hidrografice” din clasificare.
Cu puncte roșii – localități de la finalul sec. XX.

O a doua departajare a înscrisurilor din hărți a fost realizată funcție de natura toponimului. Clasificarea lor s-a făcut mai degrabă empiric, negăsind o taxonomie mulțumitoare, gata făcută. A rezultat un material distribuit conform Tabelului 3.

Am avut probleme atunci când mi-am pus întrebarea asupra modului cum se etichetează un obiectiv liniar, așa cum ar fi un râu (mult mai exact: o vale); la izvor? (dar știm totdeauna unde este izvorul? și cât de relevant ar fi demografic?); sau la mijloc? Am ajuns la soluția de a eticheta confluențele, care sunt referințe geografice cu sens, mai ales într-o perspectivă de geografie demografică, fiindcă așezările importante nu sunt poziționate pe râuri, în general, ci cel mai adesea la confluența unor râuri.

Tabelul 3. Clasificarea materialului toponimic

clasificare	DTM	PDT	3A	Szathmári	Specht
confluente	56				
hidronime	199	490		14	13
hanuri				62	
localități	419	557	435	397	176
măguri	120	463	32	154	
păduri	238	356	11	31	
oronime	914	1354		96	31
toponime	280	218	10	38	18

Hidronimele din Tabelul 3 nu se referă deci la cursuri de apă, ci la oricare alt element acvatic, precum lacurile (cu toată diversitatea posibilă a numelor comune) sau fântânile, deci oricare sursă de apă stagnantă.

Hanurile nu apar distinct decât pe harta Szathmári și le-am dedicat un *layer* special, considerându-le, pe de o parte, a nu fi tocmai „localități”, dar, pe de altă parte, a fi suficient de importante pentru a fi notate, ele sugerând, alături de drumuri, principalele direcții de mișcare la mijlocul veacului al XIX-lea, adică înainte de modernizarea căilor rutiere din România; pentru a fi și mai clar, ele semnaleză rute străvechi, și mai ales intersecții ale unor astfel de rute.

Statistica pe orizontală a rândului „localități”, din Tabelul 3, mi se pare demnă de atenție. Discrepanța dintre cifrele hărților Specht și Szathmári mi se pare foarte mare. Foarte adevărat, cea dintâi se făcea la capătul unui război cu mult mai dăunător pentru Țările Române decât Războiul Crimeii, cel din urmă ocazionând realizarea Hărții Szathmári. Harta Specht, de altfel, a reprezentat și satele părăsite (multe în zona Dunării, care era teatru de operațiuni), dar, și așa, numărul satelor (cu tot cu cele părăsite) nu reprezintă nici măcar jumătate din cele de pe harta următoare. Gândindu-ne la intervalul 1792-1864, nu prea putem presupune o mare prosperitate, care să fi favorizat o asemenea expansiune a așezărilor umane, dacă punem la socoteală războaiele ruso-turce din 1806-1812 (care a avut drept finală consecință pierderea Basarabiei) și 1828-1829 (urmat de câțiva ani de ocupație rusească), la care putem adăuga și turbulențele (și alte ocupații) din 1821 sau 1848. Acestea fiind zise, presupunerea mea se îndreaptă spre o înregistrare incompletă a teritoriului de către armata austriacă, în timpul ocupației din 1791-92.

Creșterea numărului de localități, pe hărțile următoare, se păstrează în limite rezonabile, înregistrând un progres de sub 10% între 1857 (când s-a încheiat strângerea datelor în teren pentru ceea ce noi numim harta Szathmári, pentru zona specifică proiectului) și cca 1900, când datele austro-ungarilor pentru Regatul Român erau deja relativ complete. Tot aproximativ o jumătate de secol desparte a Treia Ridicare Austriacă de media cronologică a trapezelor de pe Planul Director de Tragere, diferența fiind, de această dată, semnificativă – 28% mai multe localități.

Din contră, ultima producție militară accesibilă, realizată în anii 70-80, reflectă o descreștere dramatică a numărului de localități, de la 557 la 419; nu este însă o scădere cu 33% a populației rurale, ci mai degrabă o diminuare nominală, multe cătune fiind desființate, locuitorii fiind mutați în satele alăturate, pentru a câștiga teren arabil, dar mulți dintre ei devenind, cu acel prilej, orășeni de ocazie.

„Măgurile” nu sunt „un deal mare izolat”, cum citim în DEX prima explicație, ci movile, în această parte a țării. Cei doi termeni sunt de altfel interșanjabili, existând situații când formațiuni naturale impresionante, de 400 x 250 m sunt numite „movilă”, însă tumulii sunt, cel mai frecvent, „măguri”. Menționez că în cazul PDT am colectat toate punctele în care erau marcate movile, fie și nenumite, pentru că multe din ele lipsesc pe lucrarea topografică ulterioară (DTM), iar multe dintre ele nu se mai văd astăzi nici pe ortofotografii. Utilitatea acestor puncte este relativă, câtă vreme versiunea convertită în Stereo 70 are un *shift* (adică o deplasare sistematică) de cca 100 de m (spre SSE); în caz de necesitate, însă, poziția exactă a fiecărui obiectiv poate fi restabilită.

Tot în PDT avem cea mai bogată colecție de toponime forestiere. Descreșterea lor numerică, în DTM, reflectă, parțial, chiar regresul înregistrat de păduri în mai puțin de jumătate de veac.

Tot în PDT avem și cea mai mare colecție de oronime, în ciuda faptului că în extremitatea nord-vestică a perimetrului studiat există o recoltă foarte săracă de toponime minore, datorită stării proaste a colilor de hartă, extrem de greu de citit. Există cazuri (foi) în care se pierd, în acel colț de hartă, până la nouă din zece nume. Situația nu afectează proiectul de cercetare foarte grav, zona fiind relativ depărtată de linia frontierei romane; în plus, pentru înțelegerea condițiilor defensive, zona din fața *limes*-ului este mai importantă decât cea din spate.

Pe ultimul rând al Tabelului 3 avem, simplu, „toponime”, respectiv nume de locuri care nu se încadrează în nici una din categoriile de mai sus; acestea pot fi numele unor hotare vechi, troițe, drumuri vechi, alte repere memoriale (evocând de obicei oameni, indivizi sau evenimente).

Scopul studiului

Mă voi ocupa mai departe de termeni descriptivi naturali (adică din limba vorbită), cu o atenție sporită spre cei care au o frecvență foarte mare. Toți termenii de care ne ocupăm mai departe sunt substantive comune relevante în materia descrierii mediului, precum „pădure”, „mlaștină” (doar sinonime, cuvântul-temă lipsind), „baltă”, sau termeni asociați. Tentativa constă în a obține, prin distribuția lor spațială, o caracterizare generală a diverselor sub-zone geografice. Desigur, am fi putut obține cam același lucru compilând manuale de geografie, doar că ne-am fi ales cu o enormă masă de informație greu de sistematizat. În plus, descrierea mediului ambient pornind de la toponimie este ceva care, deocamdată, nu s-a mai încercat în România (și, în general, nu s-a prea încercat)¹⁰.

Voi trata mai departe grupe de cuvinte, funcție de un cuvânt cheie, care descrie un anumit tip de mediu natural.

Păduri

Noțiunea de „pădure” apare, în hărțile consultate (dar mai ales în ultimele două, vezi Tabelul 3) de 474 de ori. Ar putea să pară o cifră mare, dar raportată la suprafață (aproape 6300 km²) nu este, revenind aproximativ o apariție la fiecare 13,3 km² (un pătrat cu latura de 3,64 km). Nu a durat mult să observ că unele păduri (sau, mai exact, foste păduri) erau disimulate în toponime de altă natură (dealuri, văi, toponime minore) care conțineau însă cuvinte precum „bucov” sau „bunget”. Am încercat să identific, deci, toate cuvintele-cheie care conțineau un indiciu asupra unei (foste) păduri.

Materialul toponimic brut, având structura redată în Tabelul 3, a fost reperlucrat¹¹ pentru a obține harta fiecărui „cuvânt cheie”; avem, în acest fel, inclusiv distribuția lor statistică, atât numeric, cât și ca distribuție teritorială. Tabelul 4 conține terminologia legată nemijlocit de păduri.

Posibilitățile de utilizare a acestui set de informații nu sunt limitate decât de priceperea sau de imaginația noastră; imaginația nu-mi lipsește, însă nu sunt de formație nici botanist, nici lingvist, lucru care, neîndoindu-mă, va afecta calitatea comentariilor de mai jos. De exemplu, eliminând din selecție cuvintele care au un sens generic (respectiv bunget, codru, crâng, pădure, rede) rămânem cu o reprezentare a principalelor specii de copaci din partea de vest a Munteniei, așa cum este ilustrat la Figura 2.

¹⁰ Cunosc un singur titlu care ar sugera o metodologie similară (Jones 2015), dar nu am reușit să am acces la text decât după finalizarea acestui studiu (19 martie 2016); din parcurgerea lui a rezultat că în literatura arheologică britanică (în special) subiectul nu este deloc nou, iar metodologia a ajuns deja la maturitate. De văzut și Laužikas et al. 2015 pentru un sistem informatic ce adresează problema toponimiei la nivel național, într-o țară „mică”.

¹¹ De această dată în Quantum GIS, care are instrumente adecvate operațiunii.

Tabelul 4. Set terminologic pentru păduri

termen-cheie	semnificație (pe scurt)	număr apariții
anini	pădure (deasă) de arini	11
bucov	pădure de fagi	21
bunget	pădure deasă	6
codru	pădure mare, deasă	2
crâng	pădure tânără	35
dumbravă	pădure de stejari	2
făget	pădure de fagi	8
frasini	(doar forme de plural)	33
pădure	generic	474
rede(a)	derivat din „rediu” – crâng des	18
sălcii	(doar forme de plural)	9
stejari	(doar forme de plural sau colective, e.g. „stejăret”)	28
teiuș	sau „teiș” (pădure de tei)	17
ulmi	(doar forme de plural)	24

Din punctul de vedere al răspândirii speciilor, funcție de relief și condiții climatice, Figura 2 nu prezintă surprize. Stejarul este elementul dominant al etajului climatic de câmpie, având răspândire – relativ egală – pe tot teritoriul recenzat. El este și singura specie de copaci care alcătuiește păduri omogene, în această zonă, relativ frecvent. La redactarea hărții de la Figura 2 au scăpat câteva denumiri pentru specii înrudite, asimilabile stejarului. Așa ar fi gărnita (cuvânt de origine bulgară), pentru care avem în evidență Pădurea Gârnița, din bazinul mijlociu al Cotmenei (într-o zonă în care numele stejarului aparent absentează). Ar mai fi de luat în considerație gorunul și jipanul (cel din urmă este mai degrabă o tufă mare), dar ambele toponime lipsesc în regiune. Un nume corelat ar fi și „mărgăritarul”, respectiv o specie de vâsc care crește numai pe stejari (cf. DEX 1998), cu etimologie neogreacă, pentru care există satul Mărgărita, din județul Teleorman, în bazinul Urlui.

Fagii caracterizează mai degrabă etajul dealurilor, acolo unde există întinse păduri de fag. Specia coexistă însă uzual cu molizii în etajul montan și cu stejarii pe dealurile joase sau în câmpie. Fagul nu suportă nici excesul de umiditate (deci nu există în lunci), nici pe cel de uscăciune excesivă; apare deci în poziții mai înalte, cu un regim pluviometric echilibrat și cu resurse de apă în sol. El nu este de găsit, în zone compacte (care să producă un toponim), pentru jumătatea sudică a arealului de interes, ceea ce caracterizează, indirect, regimul pluviometric și resursele de apă din sol. Pădurile compacte de fagi sunt rare la sud de râul Argeș, fiind de găsit numai la vest de Teleormanul mijlociu, cu denumiri de tip Bucov, și în bazinul inferior al Cotmenei, la vest de râu (aproximativ în dreptul fortului de la Izbășești), cu denumiri de tip Făget. Întâmplător sau nu, cele două areale – Bucov și Făget – au o aparență de „zone exclusive”, ele fiind lingvistic cuvinte de sorginte diferită: Bucov este de inspirație slavă (vezi Bucovina – țara fagilor), în timp ce „fag” este cuvânt de origine latină (*fagus* – DEX 2009). Evident, ar fi prematur să mă pronunț dacă preferința pentru un termen slavon sau latin ține de istoria demografică a micro-zonelor respective, sau este mai degrabă o întâmplare.

Ar mai fi de amintit două toponime: primul este Dealul Fagului (PDT), care se află în bazinul Mârghia, ușor la nord de punctele existente la Figura 2. Acest toponim nu a fost ales selectat pentru această statistică, pentru că s-au evitat formele de singular (care pot numi copaci izolați); oricum, el consolidează ideea că pe Valea Mârghia se spunea „fag” și „făget”, nu „bucov”. O altă ocurență o găsim într-un document medieval (DRH-B1-doc. 217), care se referă la un sat (dispărut) numit Fântâna Fagului (bazinul Oltului, județul Olt, probabil în apropiere de Slatina); adică tot în vestul zonei cercetate, la apus de *limes*. Separația fag-bucov de o parte și de cealaltă a *limes*-ului, desigur, este cel puțin amuzantă.

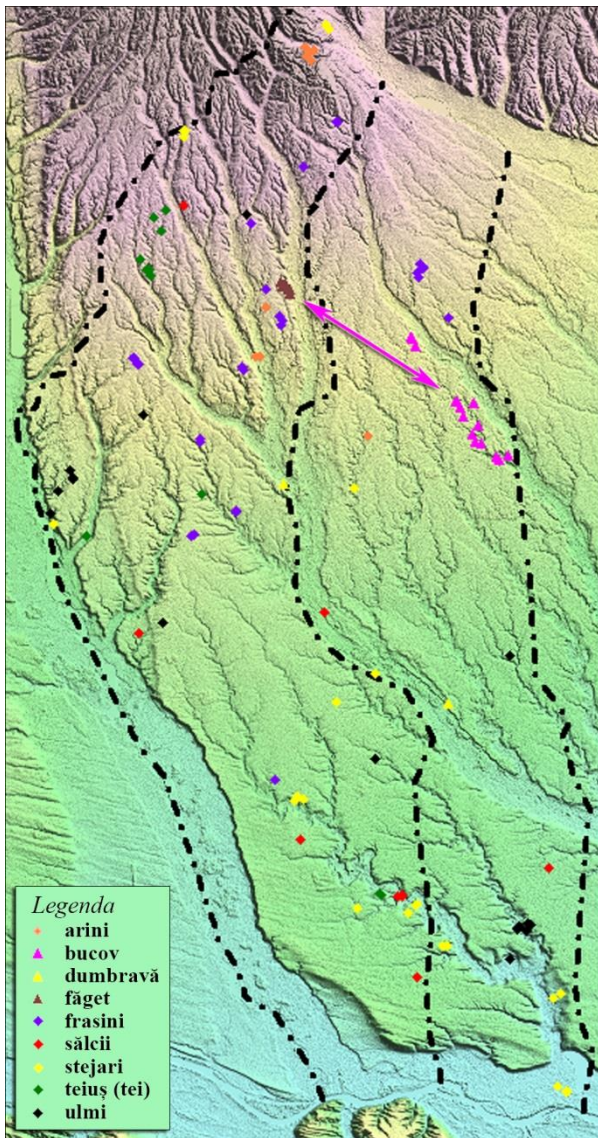

Figura 2. Specii de copaci (forme de plural) din toponimia Munteniei de vest. Liniile reprezintă marginile teritoriale ale cercetării. Săgeata dublă este un exemplu de excluziune teritorială în bază lingvistică.

Arinii (sau aninii, sau *alnus*, pe latinește) se întâlnesc în zonă numai în forma anin (și Aninoasa) și sunt de găsit exclusiv în zona nordică, cu o singură concentrare, în bazinul Bascov, în extremitatea nordică a perimetrului. Este o specie care iubește apa¹², ceea ce explică probabil prezența lui doar în zona de nord.

Frasinul este, în mod normal, o specie bine adaptată la solurile stâncoase (dar nu aride!), având rădăcinile orientate mai ales spre lateral, iar prezența lui – chiar peste așteptări – este limitată la jumătatea de nord; preferă solurile umede¹³. Nu cred că prezența lui fizică ar trebui supra-evaluată. Prezența lui statistică relativ mare ar putea fi datorată calităților deosebite ale lemnului – dur dar foarte elastic – pentru unelte (de pildă în dogărie) sau chiar arme (este lemnul tradițional folosit pentru lănci, din adâncă antichitate), dar posibil și pentru virtuțile sale în farmacopeea populară, despre care vorbesc numeroase *web site*-uri naturiste.

Salciile sunt distribuite, așa cum era de așteptat, în zonele de luncă, cu belșug de apă, fiind dintre speciile care rezistă pe suprafețe inundate. Cuvântul este de origine latină, dar există și un corelativ sud-slav, „răchita”. Avem o Poiana Răchitelor, pe cursul inferior al Oltului¹⁴, și o Valea Richita (probabil Răchita), consemnat de PDT în

¹² <https://ro.wikipedia.org/wiki/Arin>.

¹³ Web-site-ul [bioterapiro](#) (link îngropat, datorită lungimii mari a șirului).

¹⁴ Care nu lipsește din statistica generală a pădurilor, datorită cuvântului cheie „poiană” (vezi infra).

bazinul Teleormanului; acest toponim ar fi lipsit oricum din statistica toponimelor forestiere, datorită formei de singular.

Teiul este în general răspândit în zonele deluroase, ocurența sa toponimică doar în jumătatea nordică fiind firească, chiar dacă vorbim despre o câmpie înaltă, nu despre dealuri. Este o specie de amestec, care foarte rar formează arborete pur (așa cum ar presupune toponime uzând de un construct lingvistic cu sugestie colectivă, de tipul „Teiuș”); ele apar însă în bazinul Plapcei. Ar mai fi de remarcat câteva forme de singular, precum Valea Teiului (două exemplare, în bazinele Dorofei și Neajlov).

Ulmii nu alcătuiesc nici ei păduri compacte; sunt totuși prezenți în toponimie practic pe tot teritoriul. Este un alt lemn de esență tare, util meșteșugarilor medievali, în special rotarilor, motiv de a fi evidențiat, chiar și în păduri mixte. Principala grupare de toponime dedicate acestui copac se găsește în bazinul inferior al Văii Urlui, o a doua grupă mai compactă găsindu-se în proximitatea Slatinei.

Încheind aici scurta incursiune în determinarea distribuției principalelor tipuri de păduri, din punct de vedere taxonomic, țin să precizez imediat că scopul a fost legat de caracterizarea mediului natural, însă din perspectiva îngustă – dar și mai operațională, acum – a toponimiei, ceea ce nu poate dislocui necesarul de analize pedologice sau palinologice.

Întorcând-ne la toponimele forestiere, vom observa o altă mare categorie de termeni, care nu mai definesc tocmai o pădure, ci ceva care *trebuie să fi fost o pădure*. Aceștia sunt redați în Tabelul 5.

Tabelul 5. Termeni care definesc păduri în curs de dispariție

termen cheie	semnificație (pe scurt)	număr apariții
braniște ¹⁵	sensuri multiple, precum pădure rară, pădure tăiată sau parte dintr-o pădure	45
cărbunar	lucrător la bocșe, producător de cărbune de lemn (depinzând deci de materia primă)	9
ciolpan	trunchi de arbore fără crengi, uscat și rămas la pământ; arbore rupt de vânt; arbore bătrân; cioată, ciung, ciompleu, ciomp	7
curătură	loc în care pădurea a fost curățată (pentru arătură, de pildă)	7
poiană	loc deschis înconjurat de pădure	127
runc	loc despădurit	12

La lista de mai sus ar fi fost poate de adăugat un termen puțin frecvent, colnic, dar cu foarte multe sensuri de dicționar¹⁶, care poate avea inclusiv înțelesul de „poiană”. Din păcate, una dintre cele două ocurențe este greu de înțeles: Pădurea Colnicu Bâtrîn (bazinul Vedea, jud. Olt), referindu-se aici, probabil, la un drum vechi¹⁷. Nici a doua apariție în evidența toponimică nu este mai simplă: Colnicu Pătulelor¹⁸. Punând cap la cap două cuvinte misterioase, presupun că ar fi „lumișul” în care se strânge fânul, pe podine de lemn, deasupra solului, urmând

¹⁵ Există numeroase variante: Brănăreasă (10 ex), Brăniștioară (1), Brănăreasă (1), dar probabil și Brenești (absent), Brănești (1), posibil și Bran (3 cazuri), care pare rădăcina pentru toate celelalte.

¹⁶ 1. Colină. 2. Drum îngust care trece peste un deal sau printr-o pădure. 3. Loc mic, în pădure, lipsit de arbori; lumiș. – Din bg., sb. kolnik (DEX 2009).

¹⁷ Deși „colnic” lipsește din statistică, toponimul este prezent în analiză, datorită termenului cheie „pădure”.

¹⁸ Pătul: „Așternut de stat la pîndă făcut într'un copac sau aiurea. Poiată (Btș. Vs.). Coșar, leasă, porumbar de ținut ștuleți sau podină de ținut finu mai sus de nivelu pământului (Munt. Olt.). Îngrăditură de nuiele p. vite sau de oprit peștele într'o apă” (Scriban 1939). Am preferat un dicționar vechi, care dă elemente pentru o eventuală interpretare. Tomescu 1944 (care este o colecție lexicală din jud. Olt) dă „coșar de porumb”.

explicația lui Scriban. Toponimul lipsește din statistica pădurilor și a termenilor asociați, tocmai datorită incertitudinii interpretării.

Termenii din Tabelul 5 se grupează în două categorii: păduri alterate (sau în curs de dispariție) și zone recent despădurite. Din prima categorie fac parte braniștea, cărbunaru (respectiv bocșele) și ciolpanul. E drept, una dintre semnificațiile braniștii este interdicția de tăiere a copacilor; dar o „rezervație” apare ca răspuns la tăierile excesive. Cât despre ciolpan(i), uzul toponimic arată că termenul se referă și la păduri (ajunse într-un stadiu degenerat), nu doar la copaci, precum Pădurea Ciolpani, din bazinul Cotmenei. „Braniște” (cu toate derivatele) pare cuvântul distribuit în toată zona, cazul particular „ciolpani” fiind găsit în special în nord-est.

„Curătură”, „poiană” și „runc” exprimă situații similare, distribuția lor părând a fi rodul unor opțiuni micro-regionale. Astfel, „curătură” apare mai ales în sfertul de nord-vest, în timp ce „runc” se distribuie aproape exclusiv în bazinul Vedei¹⁹ (subzonă în același sfert nord-vestic). „Poiana” reprezintă cazul general (absent, totuși, în bazinul Vedei, dovadă că „runc” și „poiană” sunt interschimbabile) și cel mai frecvent. Deloc întâmplător, această grupă a poienilor se distribuie în zone în general bine împădurite. Cea mai importantă grupare (56 de cazuri) apare în nord, de o parte și de cealaltă a *limes*-ului roman, în bazinele Albota și în bazinele superioare ale Teleormanului și Cotmenei (și astăzi împădurite în bună măsură). O a doua grupare semnificativă (26 de cazuri) apare pe Oltul inferior, la limita județelor Olt și Teleorman, cât și în bazinul mijlociu al Călmățuiului. Alte grupări, mai mici, se înregistrează pe cursul inferior al Burdea și pe cursul mijlociu al Teleormanului.

Așa cum deja am demonstrat deja într-o ocazie anterioară, toponimele corelate poienilor au importanță critică, pentru că pot devoala foste păduri, toponimele fiind anterioare hărții Szathmári²⁰, în poziții care erau deja, la mijlocul secolului al XIX-lea, terenuri agricole.

Am vorbit până aici despre păduri propriu-zise și despre termeni care arată alterarea forestieră (generic „poieni”). Există însă o a treia grupă de termeni care pot fi corelați pădurilor: animalele sălbatice. Distribuția lor pe hartă (Figura 3) nu oferă surprize. Lupul – campionul anduraței – este distribuit în tot teritoriul, inclusiv în sud, acolo unde pădurile au lipsit cu siguranță în ultimele două veacuri, respectiv în bazinul Văii Urlui; desigur, acest grup de toponime, în cazul în care nu a migrat împreună cu grupuri de oameni (ipoteză care niciodată nu trebuie exclusă), sunt mai vechi decât cele mai vechi hărți (din grupa de interes, adică reprezentări cartografice moderne). Oricum, chiar și pe distribuția lupului prezența dominantă este în jumătatea nordică, cea cu acoperire forestieră mai bună. Corelația dintre animalele sălbatice și pădure este naturală, câtă vreme ele pot ieși la câmp deschis pentru a se hrăni (pe terenurile cultivate), dar își cresc puii doar la adăpostul pădurii²¹.

Colerația între existența pădurii și subzistența animalelor sălbatice este încă și mai evidentă pentru celelalte cazuri: cerbii²² și mistreții (cei din urmă exclusiv sub numele „gligan”, cu excepția a 3 „scroafe”) se găsesc numai în treimea nordică și mijlocie, iar urșii numai la nord de vărsarea Iminogului. Se pot observa concentrații remarcabile ale prezenței unei anume categorii în zone restrânse; așa sunt „gligani” dintre Dâmbovnic și Teleorman, cerbii de pe Teleormanul superior și râșii dintre cursurile Vedei și a Vedei (aceștia consemnați exclusiv acolo, într-un perimetru care închide doar 4 km²). Desigur, acestea nu pot fi singurele perimetre în care respectivele animale trăiau, ci acelea în care ele au fost consacrate toponimic, având deci ceva caracteristic

¹⁹ Încă o dovadă că bazinele hidrografice majore au rol structural în constituirea culturii locale.

²⁰ Prima hartă modernă suficient de fidelă (cu corecții fotogrametrice!) pentru a oferi suportul unei comparații. Așa cum am mai arătat, cu alte ocazii (<http://www.limes-transalutanus.ro/files/Documentare/HARTA%20SPECHT.pdf>), harta Specht nu poate fi corectată la un nivel util; mai rău, așa cum am presupus mai sus, ea nu este rezultatul unei colectări sistematice de date din teren, ca urmare a perioadei foarte scurte (câteva luni!) în care austriecii au putut lucra.

²¹ De aceea nu m-a interesat, de exemplu, iepurele, care „locuiește” la nivelul ierbii.

²² Vorbind însă despre cerbi ar trebui să nu uităm că sunt “animale călăuzitoare” (Spinei 2014) și că pot fi nu doar un indicator de mediu, ci și unul care să reflecte deplasări ale unor populații, în căutarea unor pământuri mai bune, sau pur și simplu neocupate de alții.

micro-zonei; dacă această „caracteristică” este una naturală, sau mai degrabă una de tip cvasi-totemic, este foarte greu de spus; sincer, sunt înclinat spre cea din urmă²³, cel puțin pentru cazul numelor rare (toponimic).

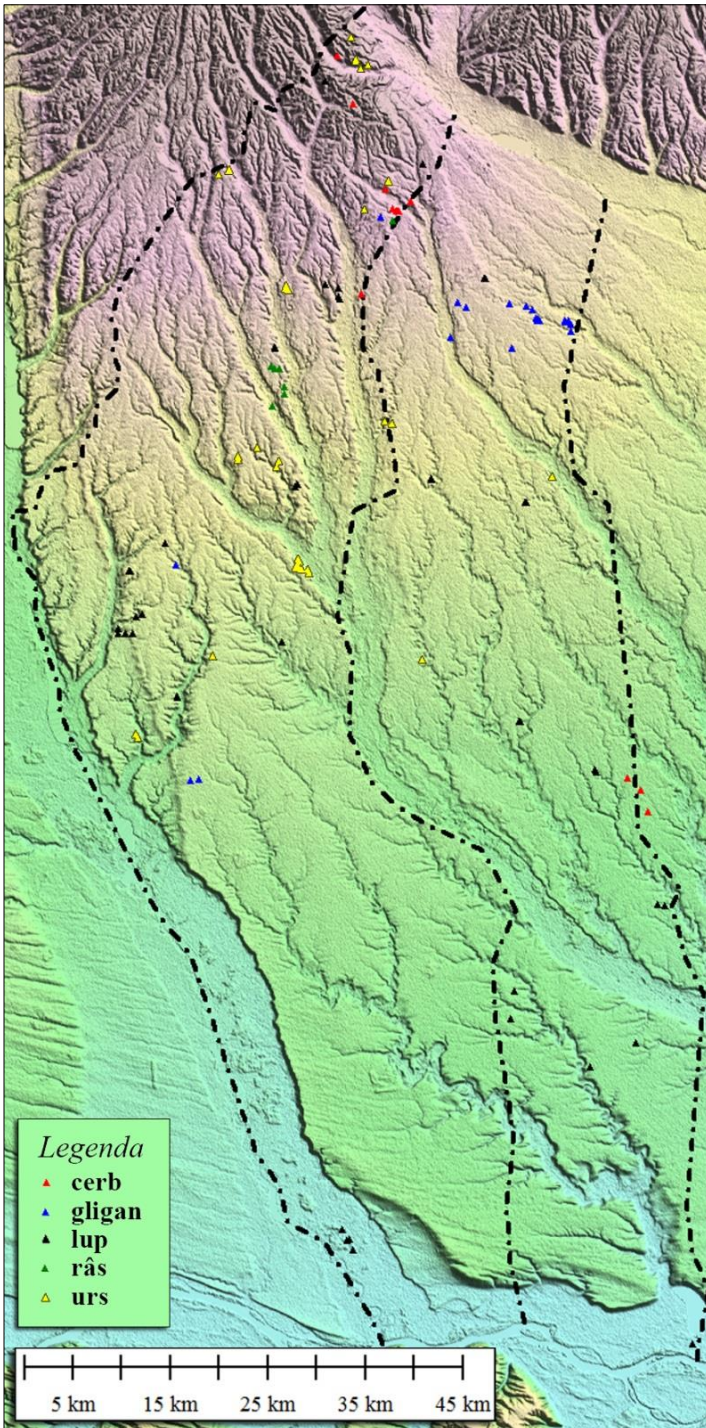

Figura 3. Distribuția principalelor toponime de animale sălbatice în teritoriul recenzat.

Desigur, interesul cu care am plecat la drum nu este unul ecologic; am dorit doar să augumentez cunoștințele noastre despre extensia pădurilor din trecut, pentru cazuri în care numele unor animale sălbatice ar putea deconspira păduri care nu au putut fi documentate altfel. Am să dau doar un exemplu: gruparea mare a

²³ Un fenomen similar, de concentrare a unui anume tip de nume, în microzone specifice, a fost observat și pentru animalele domestice. Astfel, „boul” este prezent mai ales pe cursul Vedei, ceea ce nu ne îndreptățește, desigur, să presupunem că doar acolo era folosit ca animal de tracțiune.

„gliganilor” din preajma Dâmbovnicului se află într-o zonă care era deja puternic despădurită încă din sec. XIX. Or, strategic vorbind, zona de lângă culoarul Argeşului era, în antichitate, era foarte importantă (vezi figura finală, 17).

Un tablou general este mai greu de realizat din componente separate, cum au fost pădurile (Tabelele 4), poienile (Tabelul 5) și distribuția toponimelor de animale sălbatice (Figura 3), motiv pentru care am realizat o statistică agregată a celor trei seturi de date, distribuite pe bazine hidrografice (Tabelul 6). Tabelul este ordonat de la nord spre sud, funcție de latitudinea centroidelor de bazin hidrografic.

Tabelul 6. Toponimele forestiere și distribuția lor pe bazine hidrografice.

bazin	suprafață (km ²)	toponime	coeficient ²⁴
Bascov	36.384	20	5.50
Argeș	76.494	9	1.18
Albota	59.524	38	6.38
Neajlov	85.157	6	0.70
Dâmbovnic	169.69	38	2.24
Mârghia	45.19	4	0.89
Vedița	164.68	42	2.55
Cotmeana	326.25	83	2.54
Negrișoara	66.182	8	1.21
Teleorman	357.03	127	3.56
Plapcea	254.03	72	2.83
Vedea superioară	242.77	45	1.85
Dârjov	165.45	44	2.66
P. Câinelui	200.64	24	1.20
Dorofei	220.79	65	2.94
Iminog	235.71	48	2.04
Burdea	373.16	47	1.26
Tecuci	191.33	17	0.89
Tinoasa	155.19	12	0.77
Călmățuiul Sec	164.66	4	0.24
Vedea inferioară	462.2	66	1.43
Bratcov	123.96	3	0.24
Olt	637.94	92	1.44
Urlui	284.22	28	0.99
Călmățui	921.68	86	0.93
Dunare	275.62	18	0.65

Situația statistică de mai sus este deja mult mai mult decât o analiză sectorială sau o impresie grafică, în fața unei hărți; ea exprimă, la modul cel mai direct, degradarea spațiilor forestiere, relativ regresia de la nord spre sud. Raportul a fost obținut în Quantum GIS (vers. 2.12.3 Lyon), cu funcția *Points in Polygon*, respectiv tabela de

²⁴ Număr de toponime raportate la suprafață * 10.

proprietăți a fișierului shape. Asemea aplicații sunt utile mai ales atunci când avem de gestionat un număr mare de obiecte (aici: 1046), distribuite pe poligoane neregulate.

... și alte obstacole

Motivele pentru care ne-am ocupat de păduri sunt cel puțin două: în primul rând, într-o zonă în care piatra practic lipsește, lemnul de construcție era o materie primă vitală pentru construcția forturilor, a turnurilor de observație, foarte probabil și a infrastructurii valului (sau a altui tip de obstacol, de exemplu palisadă) și, de ce nu, chiar a așezărilor civile, despre care acum știm sigur că existau. În al doilea rând, pădurile seculare puteau constitui veritabile bariere strategice, care puteau fi străbătute de iscoade, dar nu și de armate capabile de a lua cu asalt fortificațiile de *limes*, armate care au nevoie de o caravană logistică. Pădurile dese înseamnă pericole tactice imposibil de prevăzut, datorită absenței vizibilității, cât și o înaintare suficient de lentă pentru a anihila efectul surprizei (care condiționa succesul în fața armatei romane).

Pădurile nu reprezintă însă singurele obstacole în calea unei invazii, ceea ce noi știm din experiența proprie. Pădurile de tufișuri, de pildă, sunt o veritabilă pânză de paianjen, o pânză de țepi care sfășie pielea oamenilor și ale animalelor din caravană²⁵. În fine, o altă categorie de obstacole potențiale sunt mlaștinile.

Am colectat la Figura 4 toate categoriile de obstacole strategice, așa cum rezultă ele din toponimia secolului XX. Înainte de a trece la comentarea Figurii 4, am să demontez un reproș metodologic: sigur că toponimia de secol XX are baze în epoca modernă, nu în antichitate²⁶; doar că studiile anterioare (deja publicate) arată un lucru important: degradarea fondului forestier, între jumătatea secolului al XIX-lea și începutul mileniului III, s-a produs – cel puțin în două areale testate, reprezentative pentru zona aflată sub studiu – de o manieră oarecum liniară, păstrând proporțiile degradării²⁷. La 1857 pădurile acopereau aproape 20% din teritoriu în zona nordică de referință (cca. 470 km² la NE de Urlueni), și aproape 11% din zona sudică (peste 1000 km² la nord de Dunăre). În 2012 mai existau, în aceeași zonă de nord, păduri care acopereau 7,4% din suprafață, iar în perimetrul măsurat din sud – sub 3,3%. În termeni de proporții (respectiv cât mai reprezentau pădurile din 2012 față de 1857), în nord ele mai existau în proporție de 37%, iar în sud în proporție de 30%. Simplu, degradarea forestieră s-a produs de o manieră relativ omogenă, pe aliniamentul studiat (*limes*-ul). Concluzia acestei statistici ceva mai vechi este și ea relativ simplă: ceea ce mai vedem astăzi, din pădurile de altă dată, reprezintă doar o mică parte; însă ceea ce vedem este încă expresiv (în termeni proporționali) față de ceea ce a fost. Consecința este însă foarte importantă: caracterizarea actualului mediu ambiant este sugestivă pentru situația de mediu din vremuri cu mult mai vechi (nu îndrăznesc să spun „antice”, în sensul tehnic al cuvântului).

Ne întoarcem spre Figura 4, pentru a explica modul cum s-a constituit. Conținutul Tabelului 4 (toponime de păduri), al Tabelului 5 (toponime de tip poiană) și al Figurii 3 (distribuția toponimelor de animale sălbatice) au fost considerate drept un singur „nor de puncte”, în jurul cărora s-au trasat (automatic!) niște „buffer”-e având valoarea razei de 750 de metri, trasând deci cercuri (unele intersectate și unite) de 1,5 km în jurul fiecărui punct. Toate hașurile de la Figura 4 reprezintă sugestia de „pădure” oferită de evidența toponimică.

²⁵ Am văzut, într-o astfel de pădure tânără, o mică turmă de oi care a pierit, într-o mare baltă de sânge, pentru că animalele s-au agățat în țepi și s-au zbatut să iasă! Peisaj de coșmar, mai ales dacă se întâmplă să ajungi în asemenea scene de „basm” de unul singur...

²⁶ Am citit, după finalizarea acestui studiu, lucrarea recentă a unui autor britanic, în care este teoretizată exact situația de mai sus, anume folosirea toponimelor relativ recente (să spunem medievale) pentru studiul arheologic al unor realități mai vechi. Astfel, el încurajează chiar și preistoricienii să se aplece asupra acestui izvor documentar (Jones 2015, [13]).

²⁷ Teodor, Ștefan 2014, 38-40, fig. 4-5, tab. 1.

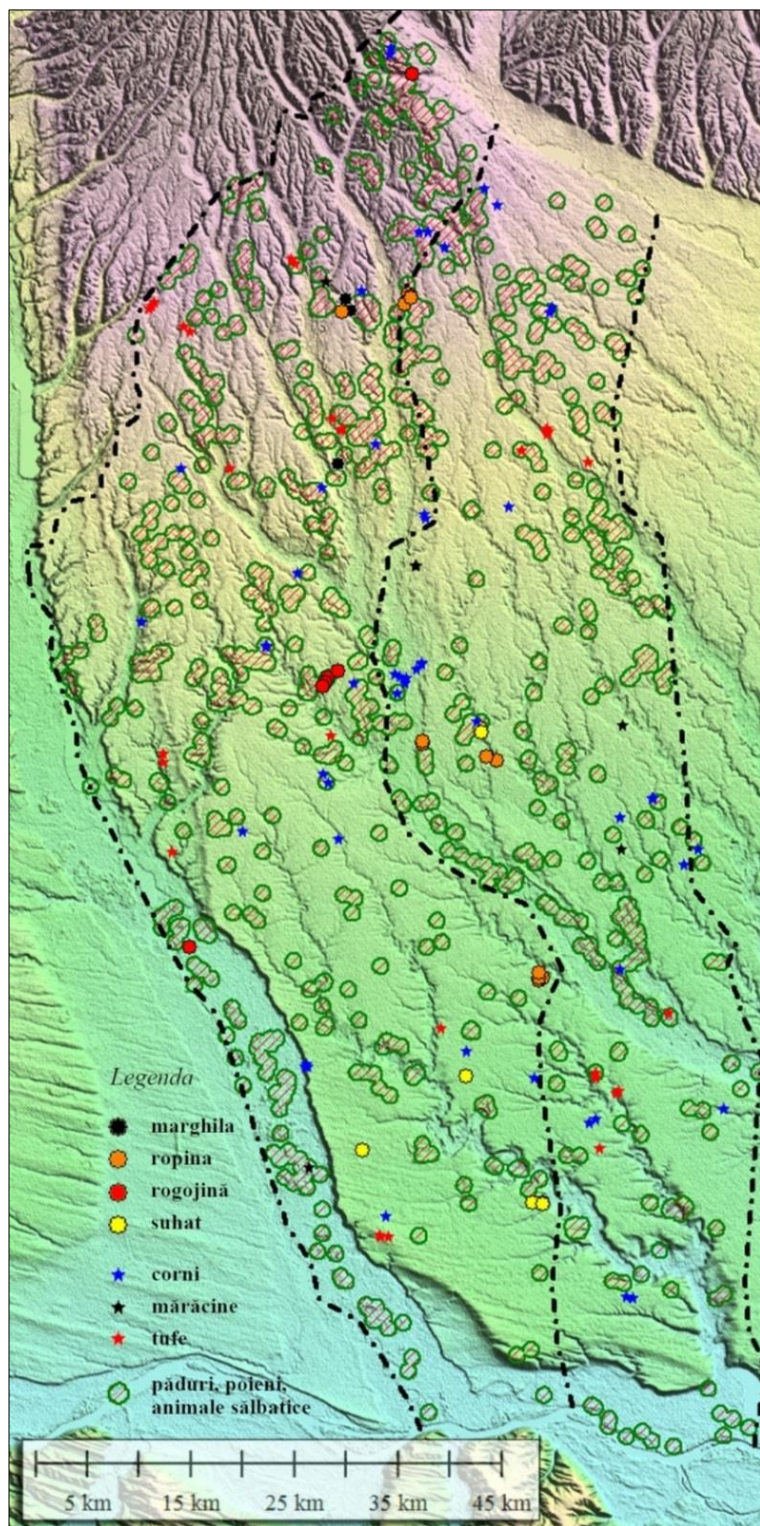

Figura 4.
Harta unor posibile obstacole strategice
naturale: păduri, tufe și mlaștini.
Suport SRTM cu umbrire.

S-au adăugat, la Figura 4, două alte seturi de fapte: mlaștinile²⁸ (cu cercuri colorate) și zonele de tufişuri (cu stele). Rezultă o imagine de ansamblu a „obstacolelor” care poate sugera zonele protejate natural cel mai bine.

²⁸ Pentru cartarea mlaștinilor a scăpat toponimul Japca (bazinul Burdea), care probabil are sensul specificat în DAR 2002: „loc jos, pădinos, padină, mlaștină; băltoacă”. Cu titlu de ipoteză, Milcov (oronim, vale afluent al Oltului, dar și localitate)

Există câteva grupări forestiere care nu lasă nici un dubiu că ele reprezentau, cu doar câteva secole în urmă, bariere de vegetație arboricolă imposibil de traversat în lipsa drumurilor²⁹. Gruparea cea mai consistentă este în zona bazinelor Albota-Bascov, la vest și sud-vest de Pitești; o a doua zonă relativ compactă se află la nord-est de Slatina; o a treia – în lunca Oltului³⁰; a patra se află pe lunca Vedei, în amonte și aval de Roșiorii de Vede; în fine, o ultimă concentrare vedem în bazinul mijlociu al Teleormanului (la marginea răsăriteană a hărții mele). La polul opus se află zone mai degrabă despădurite, mai ales pe platou, la mai mult de un kilometru de râuri: bazinele Călmățui (zise „cu Apă” și „Sec”) și a Văii Urlui. O a doua zonă lipsită de păduri se află în mijlocul hărții, mai ales la est de fosta frontieră (linia mediană de la Fig. 4), în bazinele superioare ale Tecuciului și Burdei. Și din această analiză rezultă o concluzie mai veche³¹, anume vulnerabilitatea zonei de la confluența Cotmenei cu Vedea, între forturile de la Crâmpoia și Urlueni.

Privind acum spre zonele mlăștinoase (cele mai afectate de lucrările moderne, presupun, fiindcă ele nu au valoare economică), singura concentrare de toponime din această clasă se găsește în jurul forturilor de la Săpata, atât în zona graniței, cât și pe partea opusă a Cotmenei. Iată deci că o fortificație oricum „ascunsă” (nu era vizibilă dinspre graniță) și foarte bine poziționată în teren (cu râpe greu accesibile pe 90% din contur), se afla și într-o zonă cu acces dificil, având în jur nu doar păduri, dar și întinse mlaștini – o combinație fatală pentru intruși, dacă nu au un ghid local. O a doua concentrare care contează se află pe cursul mijlociu al Tecuciului, în zona din fața confluenței Dorofei-Vedea, adică vis-à-vis de fortul de la Crâmpoia.

Semnalarea toponimică a acelor zone mlăștinoase pe cursul mijlociu al Tecuciului mi-a atras atenția asupra unui fapt care îmi scăpase anterior, anume factorul foarte mare de meandrare, chiar prin comparație cu cursurile de apă cu care se învecinează nemijlocit. Măsurătorile de înclinație a pantei, pe talvegul râurilor, nu au produs rezultate concludente, decât faptul că înclinația medie, în zonă, este în jur de $0,1^\circ$ (sic!)³². Factorii de meandrare³³ au dat însă rezultatele așteptate: pe acest sector (amonte și aval de confluența cu Dorofei cu Vedea) Vedea are un factor de meandrare de 1,36; Tecuciul are un factor de meandrare mediu de 2,11, dar pe segmentul mijlociu (cel care se află în dreptul confluenței respective, dar și a toponimelor în cauză) ajunge la 2,49! Burdea, aflată imediat la est de Tecuci, are o situație intermediară, cu o medie de 2,05³⁴.

Reprezentări ale densității forestiere

Deși descreșterea acoperirii forestiere, dinspre nord spre sud, se vede cu ochiul liber, am dorit să văd expresia matematică a diferențelor, de această dată nu pe bazine hidrografice, ci pe paliere de latitudine. Am împărțit „zona de interes” în trei sectoare de mărimi similare, numite simplu, Sud, Centru și Nord, măsurând întâi aria fiecărui sector, apoi acoperirea forestieră (încă o dată: așa cum rezultă din analiza toponimică!). Rezultatele sunt sintetizate în Tabelul 7.

intră în aceeași categorie (v. Tomescu 1944, s.v. milcoșit, prefăcut, deci înșelător, așa cum o mlaștină este); comparația cu Milcovul Focșanilor este instructivă.

²⁹ Ar rămâne deci de clarificat câte drumuri puteau exista în secolul III, pe direcția est-vest, chestiune care nu poate fi acum clarificată. Chiar dacă ele existau, posibilitățile de păstrundere spre provincia romană ar fi fost restrânse la câteva culoare, evident cunoscute de romani, deci ușor de supravegheat, în diverse moduri (inclusiv prin cooperarea cu localnicii din fața frontierei).

³⁰ O barieră protectoare care nu a fost niciodată luată în considerare de istorici, exasperați doar de faptul că terasa estică a Oltului este mai înaltă decât terasa vestică (v. Bogdan Cătănicu 1972, 333-334).

³¹ Teodor 2013, 48-49.

³² Dar „finețea” modelelor teren accesibile astăzi (SRTM-30) nici nu permite analize fine în materie, mai ales la nivel de microzonă.

³³ Se calculează simplu, împărțind lungimea segmentului de râu (pe talveg) la distanța în linie dreaptă între punctele extreme ale segmentului.

³⁴ Măsurătorile s-au făcut pentru o lungime de curs de 34 de km, pe talveg, pentru Vedea, 67 km pentru Tecuci și 63 km pentru Burdea.

Tabelul 7. Acoperirea forestieră pe sectoare de latitudine

sectorul	suprafață total (km ²)	suprafață păduri (km ²)	raport
Sud complet ³⁵	2060,0	234,19	11,37%
Sud fără lunca Oltului ³⁶	1735,5	158,37	9,13%
Centru	2330,5	385,35	16,54%
Nord	1901,5	451,37	23,74%

Delimitarea celor trei sectoare s-a făcut pe paralela 44,121295° (imediat la sud de gara Roșiorii de Vede), respectiv 44,481676° (imediat la sud de forturile de la Urlueni). Ceea ce mi se pare remarcabil, la aceste date, este relativa concidență de date cu cele rezultate în urma studiului cartografic din 2014 (în baza hărții Szathmári): aveam, acolo, 11% pentru zona de sud (măsurătorile fiind însă atunci realizate pe un eșantion de numai 1000 km²), și 20% în zona de nord (mult mai mică, sub 500 km²). Zona de nord de atunci corespundea unui perimetru aflat la est de Urlueni, deci la intersecția sectoarelor numite, în Tabelul 7, Centru și Nord. Dar media celor două zone este exact undeva în jur de 20%...

Experimentul toponimic, până aici, a demonstrat că poate oferi date credibile, comparabile cu zonele analizate cartografic³⁷; doar că, de îndată ce setul de date toponimic există, analiza este mult mai puțin costisitoare și se poate desfășura pe suprafețe mult mai mari. Foarte adevărat, chiar coincidența de cifre sugerează, pe de altă parte, că *corpus*-ul toponimic nu este mai vechi de mijlocul secolului al XIX-lea, în media lui.

Dar cum putem merge mai departe?...

Se poate face o vectorizare completă a datelor cartografice de secol XIX, set care apoi se va compara cu toponimia (experiment deja făcut pentru acele două sectoare limitate, vezi Teodor, Ștefan 2014, 39 cu tab. 1, 38 cu fig. 4). Știm deja că unele toponime de interes – în special poienile – lărgesc pe ici, pe colo, limitele forestiere cunoscute cartografic. Nici această comparație, însă, nu duce mult mai departe.

Soluția autentică, desigur, este palinologia; doar că un set de analize care să clarifice vechiul mediu natural al Munteniei de vest, în traversul epocilor istorice (sau mai vechi) presupune o finanțare de câteva zeci de ori mai mare decât tot bugetul acestui proiect... Deci mai durează până vom avea soluții veritabile. Până atunci va trebui să ne mulțumim cu inducțiile formulate pe datele care ne stau la dispoziție, inclusiv cele toponimice.

Desigur, nu sunt nici geograf de meserie, nici geolog sau ecolog, așa încât ipotezele următoare sunt destul de hazardate; dar poate nu complet lipsite de interes... Impresia mea este că există o corelație (sau cel puțin o concidență...) între densitatea rețelei hidrografice și densitatea pădurilor. Pentru prima am realizat ilustrația de la Figura 5, care aduce toate cursurile de apă (permanente sau intermitente), principale (în sensul acestui studiu, respectiv colectoare ale bazinelor hidrografice) sau secundare³⁸. Se vede acolo, cu ochiul liber, o enormă

³⁵ Spre comparație, la finalul secolului al XIX situația era deja degradată, conform Marelui Dicționar Geografic (volumul 4, s.v. Teleorman, p581, col. 2), care dădea cifra de 320 km² de pădure, pentru județul Teleorman, la o suprafață totală a județului de 4760 km², adică 6,7%.

³⁶ Aceste cifre se vor lua în considerație, nu cele de pe rândul de mai sus. În partea inferioară a Oltului lunca este foarte largă, iar cursul râului se află mult împins către malul vestic. Din acest motiv, în partea sudică au fost prinse o mare parte a pădurilor de pe lunca, alterând (în sens superior) acoperirea reală cu pădure din zona sud, altminteri foarte slabă. Pădurile din lunca Dunării au fost luate în calcul, fiind comparativ mult mai mici.

³⁷ Date comparative: vectorizarea pădurilor, pe sectorul de 500 km² din Teleorman (zone din sudul și centrul județului) au raportat o acoperire de 3,27% la nivelul anului 2012, dar 10,92% la mijlocul veacului XIX (Teodor, Ștefan 2014, 39, tab. 1). Cifre oficiale recente dau 5% la nivelul întregului județ Teleorman (Marinescu, FD). Analiza toponimică este conformă acoperirii din sec. XIX.

³⁸ Vectorii cursurilor de apă au fost obținuți prin funcția *watershed* a Global Mapper, fiind ulterior automatizării clasificăți și corecți, unde a fost necesar, la confruntare cu harta DTM.

diferență de densitate a rețelei hidrografice între nordul și sudul zonei analizate. Am dorit însă să vedem și expresia cuantificată a acelor diferențe; cititorul va găsi datele respective în Tabelul 8.

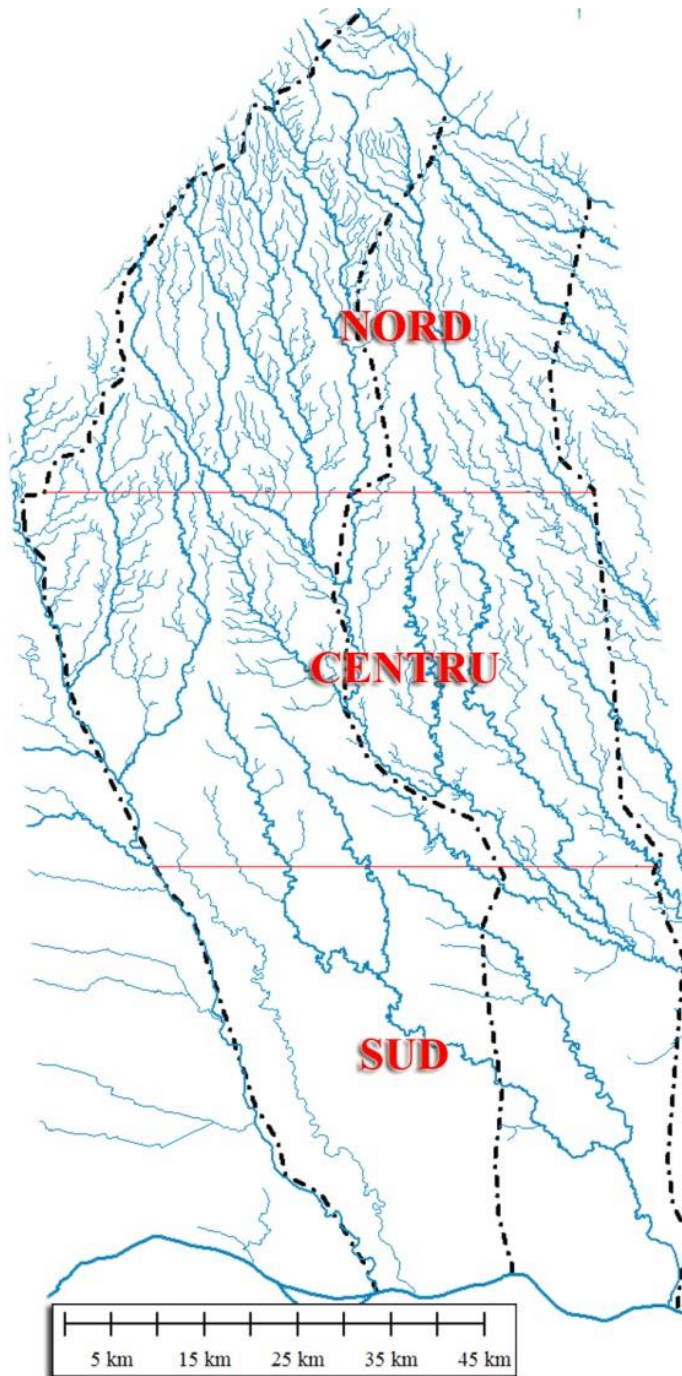

Figura 5.
Densitate hidografică în Muntenia de vest.
Sectoarele pe latitudine sunt cele din Tabelul 6.
Râurile reprezentate cu linie groasă sunt cele care colectează „bazinele hidrografice” de la Tabelul 2.
Apele reprezentate cu linie subțire sunt afluenți ai cursurilor principale, în sensul acestui studiu.

În Tabelul 8, pe coloana a treia se afișează suma cursurilor de apă din perimetru, pe coloana a patra – raportul dintre suma cursurilor de apă și mărimea suprafeței, ultima coloană deducând distanța medie dintre două cursuri de apă. Evident, este o medie care nu reflectă situații micro-regionale, fiindcă, de pildă, între cursul inferior al Sâiului (paralel cu Oltul, pe cursul final) și cursul inferior al Călmățuiului sunt 29 de km.

Tabelul 8. Densitatea rețelei hidrografice.

sector hidrografic	suprafață (km ²)	suma liniară (km)	raport (col. 3/2) ³⁹	distanța medie (km)
Sud	2060,0	535,8	0,26	3,84
Centru	2330,5	1381,0	0,59	1,69
Nord	1901,5	1556,7	0,82	1,22

Abia acum urmează „ciudățenia”, fiindcă vom compara datele obținute pentru aceleași perimetre (sau „sectoare”) în două analize distincte, una care a concluzionat descreșterea fondului forestier, de la nord spre sud, iar cealaltă care concluziona rărirea rețelei hidrografice. Am colectat și comparat aceste date în Tabelul 9. Fiindcă studiem un fenomen de „degradare”, iar standardul de comparație va fi sectorul nordic (de departe favorizat), datele sunt afișate începând cu sectorul nordic.

Tabelul 9. Date comparative asupra descreșterii rețelei hidrografice și a fondului forestier, pe sectoare de analiză (Nord = standard)

sector analiză	distanța între cursurile de apă	calitatea rețelei hidrografice	acoperirea forestieră	calitatea forestieră
Nord	1,22	100%	23,74%	100%
Centru	1,69	72,38%	16,54%	69,67%
Sud	3,84	31,77%	9,13%	38,46%

Coincidența graficului de degradare a rețelei hidrografice cu cel comparativ al acoperirii forestiere este remarcabilă, chiar dacă imperfectă. În calcul ar trebui să intre și alți factori, precum debitul hidrografic, care, neîndoind, este tot mai mare spre sud; or, un debit mare poate contribui la întreținerea unei rețele de ape freatiche mai mari, mai bogate, în ciuda geologiei puțin favorabile⁴⁰. Din nefericire, astfel de date nu sunt disponibile nici măcar pentru ceea ce am considerat eu aici a fi „râuri principale”, cu excepția celor pentru Dunăre, Olt, Argeș sau Teleorman.

Care ar fi câștigul net, pentru proiectul de cercetare Limes Transalutanus? Având în vedere că bazinul hidrografic cunoaște modificări semnificative doar la scară geologică, putem infera că sudul (Câmpia Burnazului) a avut totdeauna un deficit de apă, ceea ce a favorizat, din vremuri ancestrale (la scară umană), un climat arid și o vegetație de tip stepic. Spre nord am putea avea niște nuanțe, la vest, respectiv la est de Vedea. Un climat relativ arid, dar mai blând, am avea în Câmpia Boianului, adică la vest de Vedea, zonă în care deja existența unor întinse păduri poate fi extrapolată (inclusiv demonstrată, parțial, de hărțile moderne). La est de Vedea, în Câmpia Găvanu-Burdea (având drept axă celebrul Teleorman), putem deja infera – și nu doar în baza

³⁹ Am găsit acest criteriu și în rapoarte oficiale, numit „densitatea medie la kilometru” (Movileanu FD). Pentru comparație, întreg bazinul hidrografic al Vedei (cu toți afluenții) este de 0,37 km/km², în timp ce pentru bazinul Călmățui (cu afluenții) este de 0,23, cifre congruente cu cele din tabelul 8 de mai sus. Evident, coloana a cincea de mai sus nu este chiar necesară, fiind doar un raport invers proporțional; l-am folosit doar fiindcă are putere mai mare de sugestie.

⁴⁰ Stratul de argilă, în Câmpia Română, are adâncimi variabile, dar în jur de 20 de m (cu variații, 5-12 m în Câmpia Găvan-Burdea, dar 2-30 m în Câmpia Boianului, v. Marinescu FD, p. 1); acesta este și motivul pentru care ivirile din subteran, respectiv izvoarele, se produc mai mult pe văile principale, care sunt mai adânci. Acest strat nu este suficient de compact pentru a reține apa, care coboară prin fisuri până la primul strat de pietriș mai consistent (aflat însă la peste 100 de m adâncime, după cum arată forajele recente pentru puțuri de apă, făcute de autorități, la Bârla, Hârșești și Stolnici, la 150 m, dar 200 m la Săpata, v. Movileanu, FD, p. 14). Nu cunosc nici un studiu geologic care să arate, pe zone, adâncimea pânzei freatiche, dar este probabil suficient de mare pentru a împiedica întreținerea unor păduri de foioase pe platouri, la distanță mai mare de un curs de apă principal. Distribuția pădurilor pe hărțile moderne demonstrează legătura dintre păduri și distanța până la cursul de apă.

etimologiei – păduri întinse, care au rămas aproape neatrinse până în evul mediu târziu⁴¹. În pătrimea nordică a arealului studiat, adică în Câmpia Piteștilor, acoperirea forestieră extinsă este încă o realitate, chiar și în vremea noastră.

Asemenea variații de condiții naturale ar putea explica, finalmente (nu neapărat pe timpul execuției acestui proiect de cercetare), de ce la sud de râul Vedea avem un val construit continuu, pe 55 de km, în timp ce pe sectorul nordic (mai sus de Urlueni) bariera artificială care delimita teritoriul roman nu pare să acopere, în cel mai bun caz, decât cca o pătrime din lungimea acelei granițe, de 57 km.

Povești de groază

Am remarcat, încă de la început, o aglomerare de toponime terifiante în zona dintre forturile Izbășești și Săpata de Jos (Teodor 2013, 80-81). Așa ar fi Pădurea Grozeasca (sau Grozasca)⁴², Pădurea Haină⁴³, Pădureți, Perii Nebunilor, Urlătoarea. În zona proximă, la est, avem și celebrul Teleorman, cu a sa traducere tradițională – Pădurea Nebună. Densitatea numelor terifiante, pe o suprafață relativ mică (70 km²), mi-a sugerat un peisaj sălbatic, amenințător, într-o perioadă nu foarte de mult apusă; interpretarea era interesantă, câtă vreme ea privește o zonă în care valul de graniță este foarte greu de găsit (un segment de 2 km chiar lângă Pădurea Grozeasca, adică sub 10% din lungimea sectorului).

Completarea bazei de date toponimice la scara extinsă a proiectului (cca 6300 km²), față de cca 500 km² pe care am lucrat inițial, a permis reluarea investigației asupra pădurilor „grozave”. Scopul era să vedem dacă genul acela de nume caracterizează doar zona surprinsă inițial, sau, din contră, fenomenul este unul mai general. A rezultat harta de la Figura 6, unde sunt cumulate, cu aceeași legendă, lucrurile considerate asemenea: Grozasca și Haina (unice, prima în nord), Nebuna și Urlătoarea (cea de-a doua fiind atribuit al primeia), Pădureții și Păduroii, la care se adaugă și variantele diminutive. Desigur, legenda de la Fig. 6 ar fi putut discrimina setul relativ restrâns de categorii; mi s-a părut însă că afișarea lor perechi exprimă mai sugestiv distribuția lor teritorială. „A urla” este semnul distinctiv al nebunilor, cei doi termeni dând împreună cele mai multe toponime. „Pădureț” și „Păduroi” sunt lucruri destul de diferite, dar, din nou, analiza simbolică ne trimite în aceeași direcție, iar asupra acestui lucru mă voi opri un pic.

„Pădureț” este atributul a ceva sau a cuiva care este „din pădure”, sau de-al pădurii. Fructele pădurețe sunt indigeste, când nu de-a dreptul toxice; „pădureți” pot fi și oamenii, așa cum arată satul de pe Cotmeana, cu conotații ale îndepărtării de civilizație, dacă nu ale atitudinii anti-sociale. La urma urmei, în limba română „pădureni” exprimă același lucru (oameni care trăiesc din roadele pădurii – lemnul în primul rând) fără conotația toxică.

„Păduroi” este deja și mai periculos. Numele sugerează apropierea de Păduroaia, sau Muma Pădurii⁴⁴, iar transgresarea genurilor nu pare deloc interzisă într-un teritoriu în care genul substantivelor primesc cele mai

⁴¹ Lucru de demonstrat pe altă bază (și despre care nu am să intru aici în detalii, fiind încă timpuriu), respectiv pe studiul atestărilor în documente.

⁴² Numele ar putea fi nu doar o referire la substantivul comun „groază”, așa cum scriam în 2013, ci și numele unei proprietărese din vremuri mai apropiate (soția lui Grozescu). Există în toponimia regiunii peste 20 de toponime de acest fel, multe cu referire la păduri (e.g. Goleasca, Mirceasca, Neguleasca, Butculeasca, Bârseasca etc.). Din nefericire, deși Marele Dicționar Geografic prezintă nu doar comunitățile, dar și cele mai importante proprietăți și posesorii lor, în cazul Grozescu-Grozeasca, sau la vocea Lunca Corbului (localitatea pe teritoriul căreia se găsește pădurea) nu am găsit astfel de mențiuni. Originea numelui este deocamdată neclară.

⁴³ În teren am avut surpriza să aud o localnică pronunțând „haină”. Am rugat-o să repete, ca să mă asigur că am auzit corect accentul. Am rugat-o apoi să precizeze dacă se referă la îmbrăcăminte și a confirmat. Să fiu iertat, dar de această dată am să spun că este vorba despre o tradiție denaturată, fiindcă am mai auzit de Păduri Nebune, dar nu de pădurea Pantof sau Ștergar.

⁴⁴ Candrea 1999, 189-192. Printre numele alocate de popor Mumei Pădurii se numără și Păduroaia.

surprinzătoare forme (e.g. „lupa” pentru „lupoaică”, „ursoaia” pentru „ursoaică”, cu aceeași tentă de superlativ amenințător precum „Păduroaia”).

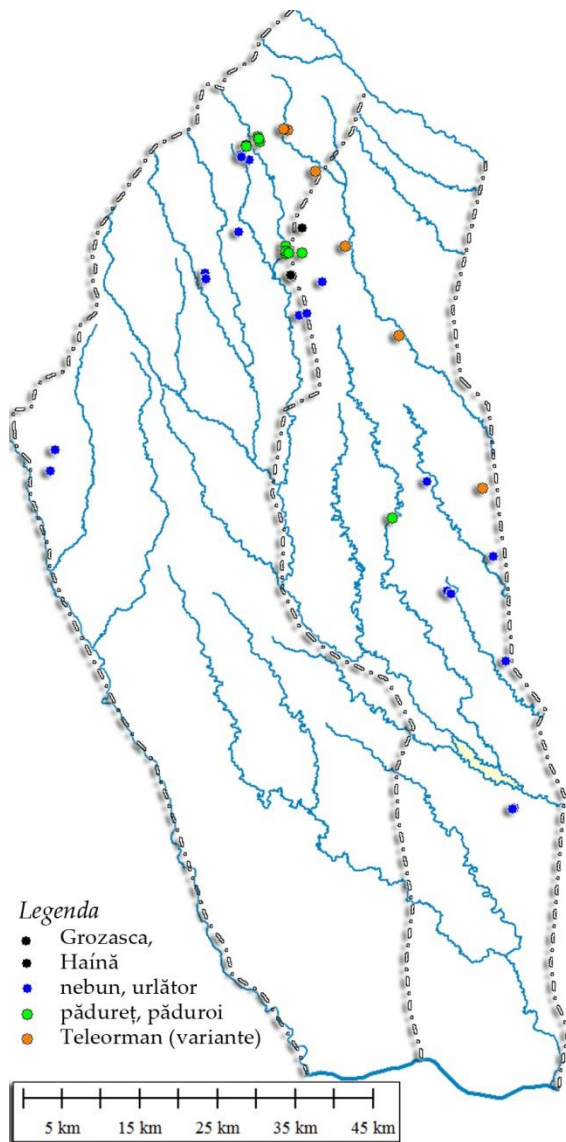

Figura 6.
Păduri terifiante în zona de referință.

Privind acum distribuția punctelor la Figura 6 putem constata faptul că numele terifiante se concentrează, într-adevăr, pe un segment între forturile de la Izbășești și Săpata, deci concluziile din 2013, chiar dacă fondate pe date puține, erau corecte. Este de spus, imediat, că zona aflată în bazinul superior al Burdei este una dintre cele mai aride; toponimia locală ne îndreptățește însă să considerăm că lucrurile nu stăteau chiar așa, cu nu foarte multă vreme în urmă. În consecință, ipoteza că în zonă valul de graniță nu s-a construit fiindcă nu era necesar, existând protecția elementelor naturale, pare una pe care putem înainta și pe mai departe. Cu prudența necesară, desigur. Zona de la izvorul Burdei poate să fi fost stepică; marginea de vest ale acelei stepe, însă, adică zona prin care granița romană era desfășurată, se afla în proximitatea văii principale a Cotmenei, la doar doi sau trei km de cursul apei; adică într-o zonă încă suficient de umedă pentru a întreține păduri seculare.

O observație finală, aici, este că avem o fericită coincidență între deducțiile făcute mai devreme (figurile 3-5, tabelele 6-9) asupra distribuției pădurilor, în baza cartării tuturor numelor forestiere sau a densității hidrografice,

și harta „zonelor periculoase” de la Figura 6, care punctează, practic, zonele de păduri întinse, impenetrabile, sălbatice.

Apa stătătoare

Interesul strategic legat de frecvența și distribuția pădurilor m-a condus la studiul densității cursurilor de apă. Vom rămâne o vreme în această zonă, studiind toponimia apelor stagnante (Figura 7).

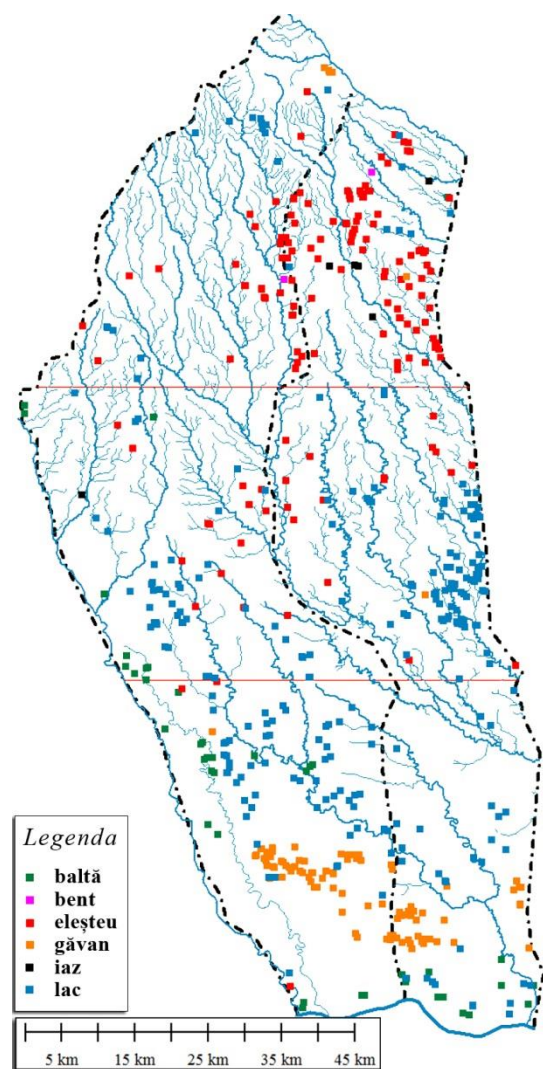

Figura 7. Toponimia apelor stătătoare.
Zonalizarea pe latitudine este cea menționată în
tabelele 7-8.

Am preferat, la figura 7, nu un model-teren, ca mai devreme, ci un fundal compus din rețeaua hidrografică, pentru a vedea dacă există vreo corelație cu elementele distribuite în scenă. Teoretic, cel puțin, un luciul de apă ar fi cu atât mai important cu cât în zonă ar exista un deficit de apă. Nu trebuie să uităm că folosim hărți militare, care se fac cu scopuri militare; o hartă bună trebuie să conțină nu doar reperele recunoscutibile vizual, dar toate resursele de care militarii au nevoie, inclusiv apa (pentru ei sau pentru animalele de povară, folosite încă în al doilea război mondial). Desigur, o hartă militară bună conține toate rezervoarele de apă dintr-un teritoriu, doar că nu totdeauna le numește, din diverse motive; un motiv ar fi dimensiunea luciului de apă, obiectivele mici fiind mai ușor trecute cu vederea; un alt motiv ar fi că în zonele de câmpie ele pot fi importante ca puncte de reper, inclusiv cu numele lor (de pildă pentru formularea unor ordine de deplasare, „în direcția Lacului...”).

Prezumția de mai sus se demonstrează doar de jumătate adevărată. Numele rezervoarelor de apă sunt puține în nord-vest⁴⁵, acolo unde rețeaua hidrografică este cea mai densă; cu această excepție, însă, restul teritoriului pare acoperit relativ egal, cu aglomerări în SV (găvane), NE (eleștee) și est (lacuri).

Că nu apar pe hărți toate ochiurile de apă – este clar dacă luăm exemplul benturilor, menționate de doar două ori în hărți, în condițiile în care noi am văzut, pe teren, zeci de asemenea amenajări⁴⁶. Acestea sunt rezervoare temporare de apă, ca și găvanele, care însă sunt mai mari și sunt naturale.

Concentrarea de toponime având „găvanul” în componere, în sud, este relativ curioasă, pentru o serie de motive. Cel mai cunoscut, probabil, este numele Câmpiei Găvanul-Burdea⁴⁷, formațiune morfologică aflată în secțiunea centrală a Figurii 7, la est de *limes*, zonă în care însă apare numai un singur toponim de acest fel. Motivul care i-a determinat însă pe geografi să acorde acest nume este probabil configurația tipică, respectiv un loc mai jos, în mijlocul câmpiei, configurație datorată tasărilor inegale ale stratului gros de argilă (Marinescu, FD, 1). Nefiind un cuvânt uzual în limba română, să vedem câteva dintre definițiile de dicționar: „1. Scobitură, adâncitură. – 2. Strachină, blid. – 3. Lingură, polonic. – 4. Farfuriuță” (DER 1958-1966), cuvânt având o origine obscură. Cele patru sensuri enumerate mai sus (nu sunt toate...) au în comun descrierea unei depresiuni. Concentrarea foarte mare din sud avertizează asupra faptului că fenomenul este caracteristic zonei; ar fi greșit însă să credem că doar acolo. Invers, ar fi greșit să credem că configurația tipică unui găvan poartă totdeauna acest nume. În chiar zona de referință, între Călmățui și terasa Oltului, apare și denumirea de lac, una dintre ele amestecând chiar numele, precum „Găvanul Lacul cu Corni”, care arată două lucruri: că numele de „lac” și „găvan” pot fi interschimbabile, și că zona este, de fapt, una aridă (cornii sunt tufe cu spini, tipice zonelor cu deficit de apă). Cel puțin pe cazurile analizate în zonă, nu există diferențe morfologice, sau de dimensiuni, între „lacuri” și „găvane”. De altfel, concentrarea de „găvane” este continuată spre nord, de „lacuri”, pe exact același tip de relief, vegetație, aspect și mărime. Până la urmă, cel puțin în această parte a câmpiei, opțiunea pentru unul dintre cele două cuvinte pare motivată exclusiv etnografic. Aceste „lacuri” nu sunt reprezentate de PDT ca lacuri de apă, fiind doar toponime consemnate de topografi, pe hartă apărând doar curba de nivel care se închide, fără scurgere; este valabil inclusiv pentru Lacul ce Mare, de lângă Pădurea Crângeni, curba de nivel care descrie depresiunea având dimensiunea de 1,5 x 0,5 km.

Găvanele sunt, deci, rezervoare temporare de apă. Valoarea lor economică este discutabilă. Din experiența proprie pe câmpiile patriei, știu că locurile care băltesc nu dau producție agricolă; ele ar putea fi, eventual, rezerve (provizorii) de apă, care însă se transformă peste vară într-o mocirlă greu de străbătut (preferabil de ocolit). Motivul pentru care astfel de conformații au toponime rezervate este mai puțin clar; uneori numele sugerează chiar și un proprietar (Lacul Cristinei, Lacu lui Ghiocel, Lacu Nedelcului, Găvanul lui Iancu Văițuș, Găvanul Grecului, Găvanu lui Ciufu, etc.), dar, din nou, valoarea economică a proprietății ar fi discutabilă. O ipoteză mult mai plauzibilă este că ele au primit nume fiindcă reprezintă un reper în terenul aproape perfect plat, alături de movile, dar în sensul opus, ca depresiuni.

De altfel, toponimele nu fac decât să sugereze tipul de sol și de relief, nu și să-l descrie. În realitate, morfologia de tip găvan nu este consemnată decât câteodată, așa cum am demonstrat pe un sector din apropierea Dunării, pe care am vectorizat toate recipientele de acest tip⁴⁸. Pe de altă parte morfologia Câmpiei Române din preajma orașului Turnu Măgurele nu este diferită de peisajul de lângă Slatina. Pentru a proba acest lucru am digitizat un mic sector la nord de Slatina (Figura 8).

⁴⁵ Pe de altă parte, ne aducem aminte că în NV am avut o mare problemă cu toponimele minore, multe lipsind din statistică, în zona respectivă.

⁴⁶ Benturile sunt rezervoare artificiale, de formă triunghiulară, care stochează apa pluvială, pentru uz animal, în perioade de secetă. Latura triunghiului este, obișnuit, de până la 40-50 m. Dacă Scriban 1939 dă sensul pe care l-am învățat din teren, Tomescu 1944 apropie cuvântul de clasa „găvan” („1. groapă făcută de care, unde după ploi se adună apă; 2. loc jos ce ține apă, loc mlăștinos”), vezi mai departe.

⁴⁷ Adăugirea ar trebui să fie relativ recentă, fiindcă în secolul al XIX-lea se menționa doar numele Burdea (vezi Marele Dicționar Geografic, în numeroase titluri din cele 5 volume). De altfel, se pare că geografilor de astăzi își imaginează că toponimele de gen „găvan” sunt frecvente în Câmpia Găvanu-Burdea (Săndulache, Curs 1). Este fals.

⁴⁸ Teodor, Ștefan 2014, 40, fig. 5.

Figura 8 demonstrează că formațiunile de tip găvan există cam oriunde în câmpie, chiar și într-o zonă în care toponimul lipsește cu desăvârșire (a fost motivul exact pentru care perimetrul a fost ales pentru experiment). Cadrul de la figura 8 încheie o suprafață de 51,1 km², în care se află nu mai puțin de 342 de formațiuni de tip recipient (depresiuni fără scurgere, toate de minimum 2 m adâncime), cu o suprafață totală de 0,186 km², atât pe platou, cât și în văi, cu o densitate similară. Pe primele le considerăm „găvane”, pe cele din urmă – „bălți”. Diferența este dată de sursa de alimentare: dacă în găvane ea este constituită exclusiv de precipitații, în bălți ea provine, majoritar, din inundații.

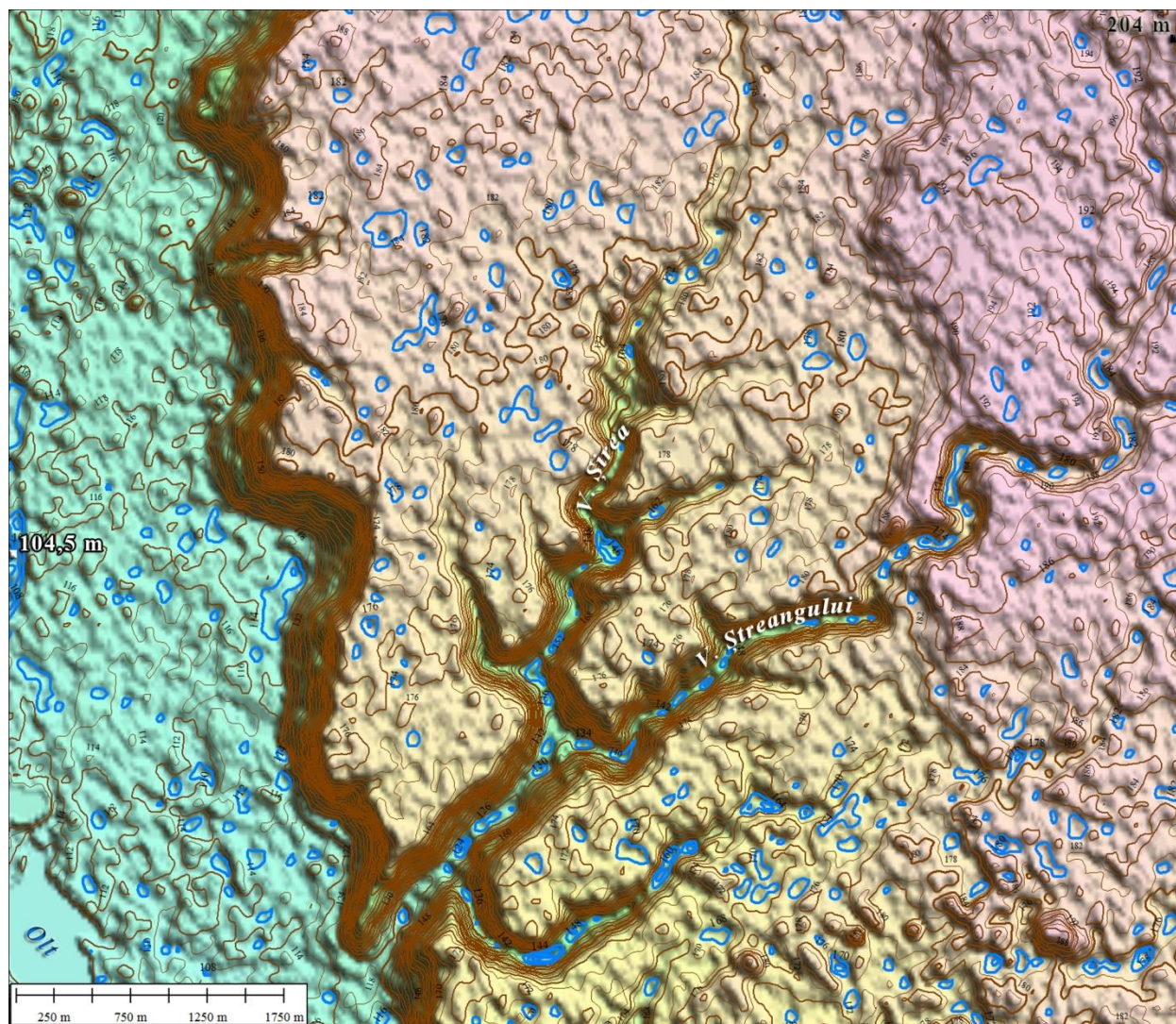

Figura 8. Formațiuni de tip găvan (pe platou) și de tip baltă (pe vale), într-un perimetru aflat la nord de orașul Slatina. SRTM-30 (umbrit), vectorizare automată, curbe de nivel la 2 m; cu albastru – depresiuni.

Pentru un vorbitor uzual de limba română, chiar și termenii uzuali, cu mare frecvență de utilizare, precum „lac” sau „baltă”, pot constitui capcane de interpretare. Astel, pentru DEX lacul este o „întindere mai mare de apă stătătoare”, în timp ce balta ar fi „întindere de apă stătătoare, de obicei nu prea adâncă, având o vegetație și o faună acvatică specific”, impresia lipsei de importanță fiind consubstanțială unor expresii curente de gen „a călca în bălți” (a face lucruri prostești, din neatenție, de exemplu). Foarte adevărat, tot în cunoașterea comună există și noțiuni geografice gen „Balta Brăilei”, care avertizează că termenul este multi-valent. O scurtă privire pe harta de la Figura 7 ne lămurește că „balta” se distribuie mai ales în marile lunci, a Oltului și a Sâului (comună), dar și

a Dunării; în acest din urmă caz avem, într-un amestec indistinct, „bălți” și „lacuri”, în același peisaj și cam la aceleași dimensiuni. Cel mai mare dintre ele este însă un lac: Suhaia.

Cele două cuvinte par și ele interschimbabile, în limba română, acoperind cam același realități. Am putea cel mult pune rezerva că o „baltă” (mare) este totdeauna rezultatul revărsării unei ape curgătoare, în timp ce „lacurile” pot avea și alte origini (glaciare, de pildă, dar pot fi alimentate de izvoare proprii). Uzul lor, în zona de referință, pare însă mai degrabă o chestiune de preferință a localnicilor, folosind fie cuvântul de origine latină, fie pe cel de origine slavă, și mă voi opri cu speculațiile aici.

Dacă bălțile domină luncile mari, iar lacurile zonele de interior din zona central-sudică a hărții, zona de nord este aproape complet ocupată de „(h)eleștee”. Cuvântul ar fi de origine maghiară – oricât ar părea de curios – iar modul de distribuție încurajează ipoteza unei răspândiri dinspre nord. Dicționarul spune că ar fi „bazin cu apă sau iaz special amenajat pentru creșterea și reproducerea peștilor”; o fi, în Ungaria. În zona de nord a hărții noastre avem aproape numai „heleștee”, și nu ne putem imagina că argeșenii vor fi fost atât de harnici; cuvântul probabil oricum ar trebui înțeles în sensul că „are pește”.

Un sens practic identic are cuvântul „iaz”, doar că este de origine slavă. Și el este distribuit numai în nord, intercalat cu „eleșteele”, doar că este prezent mult mai rar.

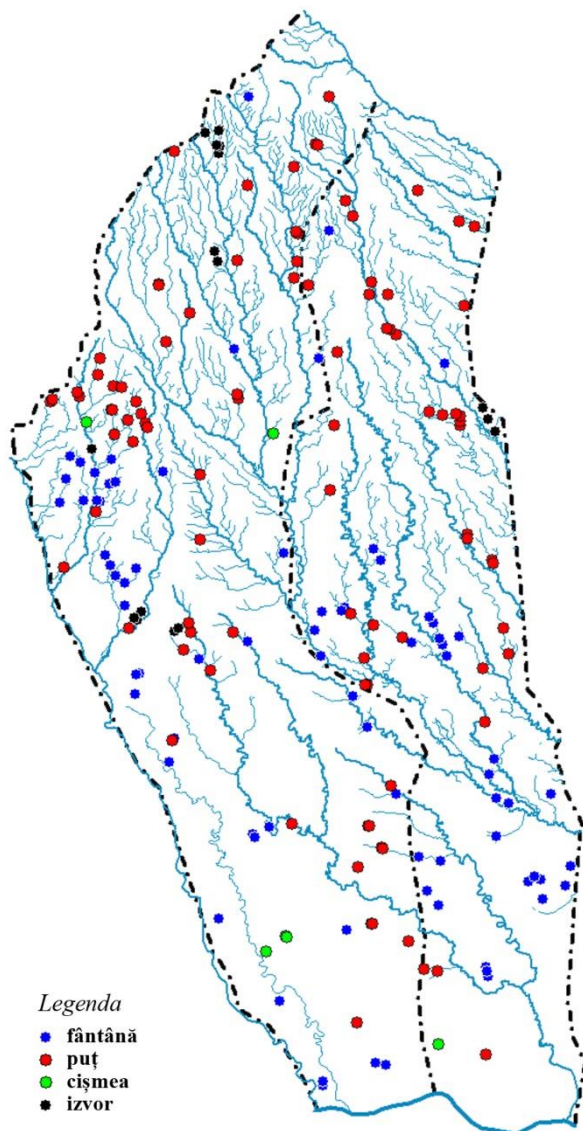

Figura 9.

Terminologia resurselor de apă potabilă.

Support hidrografic (liniile groase sunt cursurile titulare de „bazin hidrografic”, vezi și Fig. 1).

Un alt capitol al vitalei resurse care este apa se referă la sursa potabilă (Figura 9). Principalii doi termeni de referință, „fântână” și „puț”, oferă o veritabilă ghicitoare: de ce anume ar folosi localnicii două cuvinte care au aparent același sens, și, mai mult, au aceeași origine etimologică, latină (*fontana*, respectiv *puteus*). Ocurențele lor în toponimia locală sunt în aceeași clasă de mărime (79 de fântâni și 98 de puțuri), iar distribuția lor în teritoriu este relativ omogenă; se poate observa, cel mult, o predominare a fântânilor în sud-est, și a puțurilor în nord, ceea ce este oarecum împotriva așteptărilor, fiindcă stratul de argilă este mai gros în sud, decât în nord. Am încercat, de la bun început, să-mi explic paralelismul lingvistic prin necesitatea de a defini două instalații care sunt prin ceva fundamental diferite. Fiindcă cei doi termeni sunt, ambii, considerați de dicționare ca fiind luați direct din latină, adică nu vreun împrumut dintr-o limbă latină modernă, am consultat un dicționar de limbă latină (Guțu 1983). *Fontana* înseamna, simplu, „izvor”, căpătând în epocă târzie sensul de „fântână”⁴⁹; *puteus* este o groapă (săpată adânc), un puț (vertical) de mină, dar și „fântână”. Plecând de la asemenea observații, sugestia ar fi că fântâna este o instalație de mică adâncime, precum ar fi amenajarea de captare a unui izvor, respectiv un bazin de decantare a nisipului, în tip ce puțul ar fi o „groapă adâncă” ce permite accesul la apele subterane⁵⁰, la diverse adâncimi.

Privind din nou harta de la Figura 9, vedem în zona de vest două grupe masive de „fântâni” și „puțuri”, care par contrapuse din niște motive care încă ne scapă. Pentru a încerca soluționarea misterului, am detaliat vederea zonei, adăugând relieful și – element care s-a demonstrat critic – localizarea așezărilor (conform PDT), realizând ilustrația de la Figura 10 (*infra*).

Analizând Figura 10 vedem, în primul rând, că zona cea mai dens locuită, Valea Strehareți, nu are deloc toponime de interes, la acest capitol. Motivul este destul de evident: topografii nu notau decât arareori sursele de apă din sat (care, prin definiție, are mai multe), ci pe cele aflate la oarecare distanță de sate. A doua observație este că „fântânile” se localizează în zone proxime așezărilor, deci zone care au, teoretic, sursele necesare susținerii vieții unei comunități. Din contră, „puțurile” se află, mai toate, în zone fără localități, deci în zone cu resurse de apă sărace. Este vorba despre cursul superior al Iminogului, sau cursurile superioare ale confluenților Dârjovului (Turia sau Chiara), zone în care, în toată câmpia, cursurile de apă nu sunt permanente, secând sezonier. Dacă am mări puțin cadrul, spre nord, am vedea că același fenomen se petrece pe cursul superior al Dârjovului, unde încep „puțurile” (chiar dacă mai există sate, dar cu o densitate mică).

Putem beneficia de forța exemplificatoare a Figurii 10 concluzionând – fie și ipotetic – că schema teoretică propusă la început (fântâna captează un izvor, puțul caută apa freatică) ar putea fi funcțională. Desigur, ar fi de dorit, complementar, o investigație în zonă, fie și pentru un banal interviu cu fântânarii.

De altfel, conexiunea „fântână”-„izvor” este exprimată direct, în chiar interiorul hărții de la Figura 10, de toponimul „Fântâna Izvoru Dascălului”. Excepții de la schema propusă se găsesc însă, așa cum vedem prin exemplul „Puțul Garanului”, de la cursul inferior al Dârjovului, la care se adaugă „Puțul lui S. Gheru”, aflat aproape de vărsarea râului în Olt, poziție desigur improprie; nu ar avea rost să ne imaginăm că cultura populară este „consecventă”, așa cum anchetele de teren, de până acum, au demonstrat⁵¹. Este suficient, din punctul de vedere al obiectivelor generale ale acestui proiect de cercetare, să înțelegem condițiile generale de acces la apa potabilă, și să putem califica diverse micro-regiuni drept „favorabile” sau „defavorabile” locuirii. Cele „favorabile” sunt și cele mai probabile în depistarea unor situri antice noi. Distribuția „fântânilor” și a „puțurilor” poate fi un indicator în acest sens.

⁴⁹ Detaliu care ar trebui să dea de gândit asupra epocii decisive de formare a limbii române; am mai susținut, folosind însă cu totul alte argumente (Teodor, Stanciu 2009), că este vorba mai degrabă despre antichitatea târzie, nu despre perioada de funcționare a Daciei traiane.

⁵⁰ Bizareria se repetă în limba franceză, practic la fel. „Fontaine” ar veni din latina populară, respectiv *fontana*, din *fons*, *fontis* – „izvor”, definind o sursă de apă „naturală sau artificială” (deci amenajată). „Puits” vine din lat. *puteus*, fiind o gaură verticală în pământ, cel mai adesea zidită, pentru acces la apa freatică (Petit Larousse). Diferențele, aici, sunt ceva mai clare decât în dicționarele limbii române, și sunt de reținut.

⁵¹ Am făcut o astfel de anchetă mai ales pe Valea Oltului, între Slatina și Drăgănești, la întrebarea „care este diferența dintre o fântână și un puț” primind răspunsuri mai degrabă confuze sau contradictorii. Fără îndoială că tradiția locală joacă totdeauna un rol pentru o opțiune sau alta.

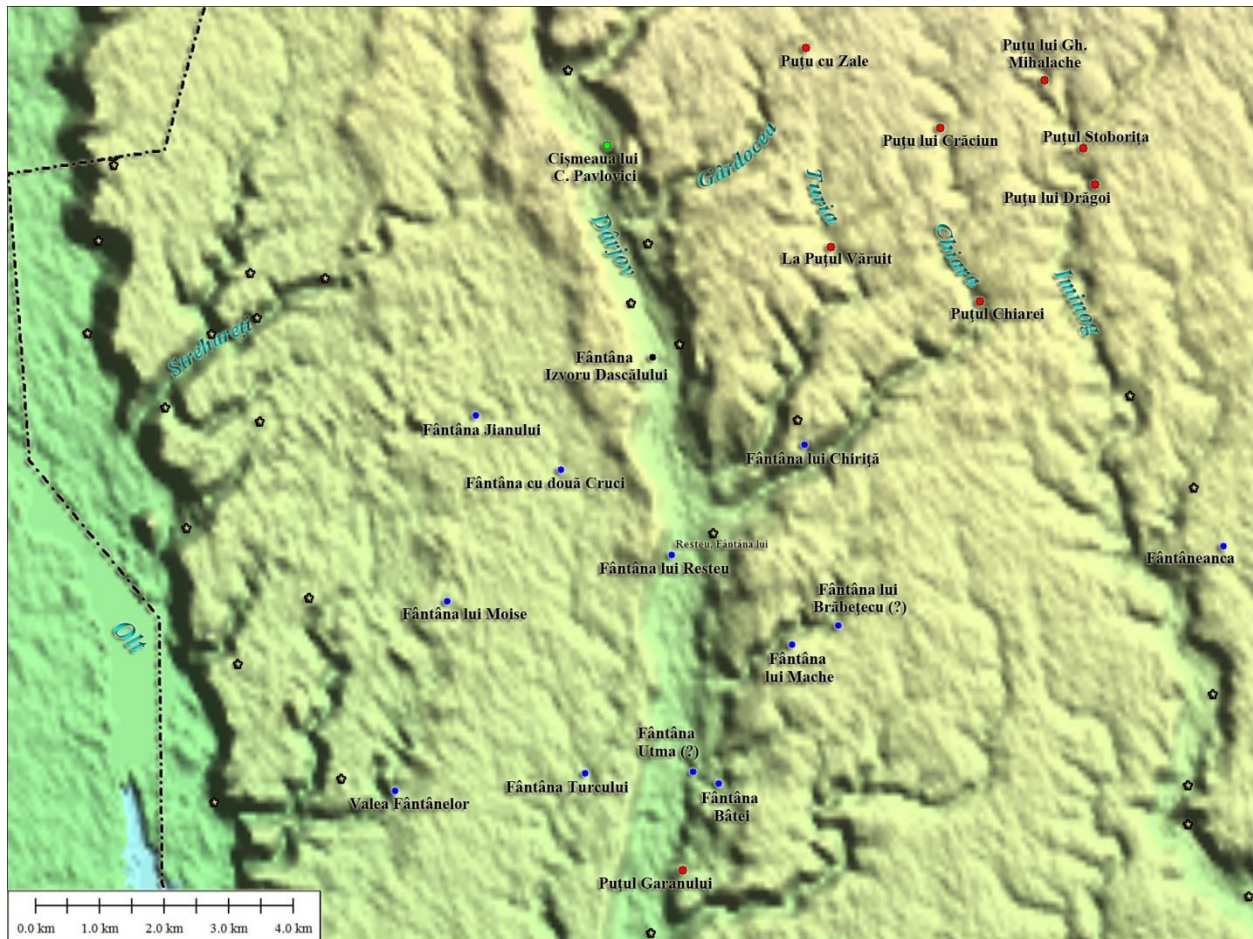

Figura 10. Distribuția toponimelor „fântână” și „puț” pe cursul mijlociu al Dârjovului.
 Linie întreruptă – limita zonei investigate; stele galbene – localități conform PDT.
 Suport teren SRTM, cote între 105 m (pe Olt) și 214 m (colțul de NE).

Relația dintre „izvor” (cuvânt de origine slavă) și „fântână” este clară și într-un număr de nume de sate derivate din primul. Astfel, de exemplu, două sate „Izvoarele” (de Sus, respectiv de Jos) se află pe valea inferioară a Iminogului, asociindu-se unor toponime precum Valea Fântâneaua (4 km NV), Valea Groapa de Fântână (2 km VNV), sau Izvoranca (5 km ESE), cel din urmă fiind însă, după toate aparențele, un toponim de hotar. În aceeași zonă de la est apar toponime cu combinații doar aparent contradictorii, precum „Puțul lui Dinu Izvoranu”, respectiv un puț făcut, în bazinul superior (și sec) al Călmățuiului de un locuitor din satul Izvoarele.

Izvoarele menționate de toponimie nu se referă niciodată la obârșia unui mare curs de apă (de obicei sec, în câmpie existând mari oscilații sezoniere, mai ales pe cursurile superioare), ci se referă la izvoare mici, dar cu apă permanentă, aflate în lateralele văilor principale, beneficiind de ieșiri la suprafață ale apelor subterane, mai ales datorită diferențelor de nivel între platou și baza luncii, deci mai ales pe văile principale, fiindcă sunt mai adânci. Asemenea izvoare există frecvent în sate, unele dând localităților și numele, asigurând nu doar o suplimentare de apă, dar, mai important, apă proaspătă, direct din pânza freatică. În fapt, existența unor astfel de izvoare explică, de multe ori, chiar poziționarea localității, deși ele nu sunt menționate pe hărți. Un astfel de caz se află, pe traseul graniței romane, la Putineiu, lunca fiind puternic alimentată din lateral, transformând-o în mlaștină. Satul a fost abandonat în timpul războaielor de la finalul veacului al XVIII-lea (vezi harta Specht), dar locuirea a fost reluată curând după aceea (harta Szathmári arată un sat de dimensiuni normale), probabil tocmai datorită existenței

izvoarelor, care și astăzi curg pe ulițele înclinate ale satului. Morala? Fortul de la Putinei avea deci resursa necesară de apă potabilă, mult mai aproape (100 m) decât cursul Călmățuiului (1 km).

Pentru a epuiza setul de opțiuni în materia apei potabile, să amintim și „cișmeaua” turcească, foarte puțin caracteristică zonei (6 cazuri pentru întregul perimetru studiat). Chiar numele unicei cișmele de la Figura 10 – Cișmeaua lui C. Pavlovici – sugerează o influență târzie, după jumătatea secolului al XIX-lea⁵². Cișmeaua de Muntenia nu este construcția impunătoare pe care o vedem în satele dobrogene⁵³; este mai degrabă o traducere grăbită, o adaptare strict verbală a realităților unei epoci, așa cum mărturisește un toponim de pe terasa Dunării – „Pârâul cișmelelor”, adică, mai pe românește, valea cu izvoare (fiindcă nu există un curs de apă propriu-zis).

Piatra

Am cercetat până aici toponimistica ce privește două resurse cheie pentru construcția unei frontiere fortificate, respectiv pădurile – care nu oferă doar protecție strategică, ci și lemnul de construcție sau pentru foc – și apele, care condiționează orice societate umană. Vom face acum o mică investigație asupra altor materiale de construcție. Nu mă voi referi la cel mai răspândit dintre ele, anume argila, care este peste tot, în cantități nelimitate. Piatra este însă o resursă foarte rară, în câmpie, așa că numele care sugerează resurse de acest tip mi-au atras atenția încă din faza inițială a colectării datelor.

Am adunat la Figura 11 toate toponimele din spectrul pietrei și pietrișului, cremenea și gresia fiind singurii termeni specifici pe care i-am identificat (posibil unii mi-au scăpat). Am adăugat acolo carierele de pietriș menționate de un articol din Marele Dicționar Geografic al României, pentru a avea o imagine cât mai completă a resurselor de gen, pe teritoriul studiat. Am adăugat pe această hartă și poziționarea fortificațiilor romane de pe cele două aliniamente – Alutanul și Transalutanul – fiindcă tematica este corelată nu doar construcției de fortificații, ci și – potențial – construcției de drumuri.

Surprinzător poate, densitatea de toponime de interes este mai mare în jumătatea sudică decât în cea nordică; motivul mi se pare destul de evident: prezența uzuală a unui element în peisaj nu va produce toponime; numele proprii tind să remarce trăsăturile sau evenimentele deosebite. Ne aflăm aici – *grosso modo* – pe teritoriul tradițional al județului Teleorman (care excludea linia Oltului) – la foarte mare distanță nu doar de orice urmă de piatră (de căutat dincolo de râul Argeș, sau dincolo de Dunăre), dar departe și de marile cursuri de apă care ar putut favoriza transportul lor.

Singura localitate numită Piatra se află pe cursul final al Călmățuiului. Localitatea este atestată, cu acest nume, încă din prima parte a sec. al XV-lea (Drăgana 2011), deci nu este vreo improvizație recentă și nici nu se supune normelor actuale ale limbii. Din datele care îmi stau la dispoziție nu rezultă că ar fi vorba despre „piatră”, ci despre pietriș (și nisip). De altfel, Marele Dicționar Geografic (vol. 5, s.v. Teleorman, p. 584, col. 2) amintește despre carierele de pietriș de pe „moșiile” Putinei, Ulmeni, Piatra și Lisa, toate închise într-un perimetru restrâns din colțul de SE al zonei analizate, dovadă că fenomenul este micro-regional; mai mult, el se delimitează strict în lungul cursurilor Călmățui și Urlui (vezi Fig. 11). Perimetrul se află în exteriorul graniței romane studiate, însă despre cazul Putinei se întâmplă să am vești recente: o monedă emisă de Marcus Aurelius⁵⁴ a fost găsită, sub

⁵² Când se introduce reforma numelor proprii, cetățenii primind de acum, indiferent de originea lor socială, un nume de botez și unul de familie.

⁵³ Am întâlnit foarte recent (aprilie 2016) și excepția, punctul „Cișmele” din satul Segarcea din Deal (absent din hărți), având organizarea tipică a fântânilor turcești, și deloc de mirare, satul aflându-se pe granița fostei raiale de Turnu.

⁵⁴ Vechiul meu colaborator de la Muzeul Județean Teleorman, dr. Pavel Mirea, mi-a trimis fotografia, permițându-mi astfel să identific emisiunea (RIC III 70, emisă în 162/3). Denarul este în excelentă stare de conservare, circulând puțin înainte de pierdere, ceea ce, desigur, pune serioase probleme cronologiei generale a *limes*-ului. Nu avem certitudinea că ea a fost pierdută de un militar roman și nu de un localnic. În zonă se cunoaște un sit Chilia-Militari (neexplorat), la est de Bădulești (Teodor et al. 2015, 126 cu Fig. 19, punct 106 și lista de la p. 134, notat Măgura), adică peste apă față de poziția descoperirii monedei. Relația dintre așezările „autohtone” și așezările militare romane este încă un lucru destul de neclar.

terasa dreaptă a Călmățuiului, între satele Putineiu și Florica, în lunca inundabilă, adică în zona fostei exploatări de pietriș. Fosta carieră, identificată pe ortofotografie la cca 2 km ESE de fortul roman, este posibil să fi fost folosită de romani, cel puțin în faza inițială, constructivă. Până relativ recent – la mijlocul sec. XX – arealul era și puternic împădurit, putând fi folosit și pentru lemnul necesar lucrărilor de construcție.

Figura 11.
Terminologie referitoare la piatră și alte materiale de construcție.
Carierele de pietriș după Marele Dicționar Geografic.

Părăsim deci proximitatea Dunării cu informația că „piatra” ar putea fi „pietriș”; dar nu în toate cazurile. „Stâlpul de piatră” nu poate fi din pietriș, nici fântânile de piatră menționate de hărți. Prezența unei fântâni de piatră, pe malul Sâiului, nu este de natură să surprindă, pentru că Oltul este un excelent vehicul de transport, mai ales spre vale; nu putem însă să nu observăm că punctul se află în fața Slăveniului – cel mai important fort roman al Olteniei. Nu trebuie să excludem posibilitatea ca în fața fortificației să fi existat un pod cu picioare de piatră, astfel încât materialul de construcție al fântânii să fi fost... local. Cealaltă fântână, de la Trei Salcâmi, se află departe și de cursul Vedei, și de drumurile actuale, dar foarte aproape de un drum vechi, consemnat în PDT.

Tot la est de *limes*, dar mult mai la nord, pe Teleormanul mijlociu, avem o Piatra Oancea și Pădurea Petrican, toponimul din urmă având o conexiune tematică discutabilă. Tot pe Teleorman, dar și mai sus, avem un grupaj

de trei toponime, din care o Vale Pietroasă, o Vale Pietroasă Mică, și o Vale Petroia, ultima consemnată pe harta Szathmári, o binevenită explicitare a toponimului recent, care astfel s-ar referi la o piatră (mai mare). Valea Pietroasă are și o replică în bazinul Argeșului, la capătul nordic al hărții noastre.

La vest de *limes* avem, de la sud la nord, un Lac Pietrosu (pe Călmățui), o Valea Pietrii (în dreapta Bratcovului), și o Valea de la Piatră (în apropierea fortului Izbășești). În nici unul dintre cazuri nu avem certitudinea că toponimul numește „pietre”, și nu „pietriș”. Toponimele care exprimă explicit pe cel din urmă se grupează – fals, după cum am văzut – doar pe sectorul central al hărții. La est de *limes* găsim Valea Pietrișu – un afluent al Tinoasei –, pădurea cu același nume, dar și un toponim – La Pietriș – care pare să indice cu mai multă precizie localizarea resursei naturale⁵⁵. Alte două toponime care invocă pietrișul se află într-o micro-zonă la vest de *limes*, între cursurile Dorofei și Plapcea – Drumul Pietrișului⁵⁶ și Dealul Pietrișului. În aceeași micro-zonă cunosc, din teren, exploatările de pietriș⁵⁷ din perimetrul comunei Icoana, respectiv la nord și vest de confluența Plapcea-Vedea, pentru care însă nu există un reper toponimic specific⁵⁸.

Din categoria limbajului specializat avem doar doi termeni (identificați de mine), anume cremenea și gresia. Cremenea – echivalentul popular pentru silex sau, mai generic, o piatră dură – nu poate fi o resursă locală. Pe terasa stângă a Văii Urlui există o Măgură cu Cremene, care nu pare a ridica probleme speciale (în afară de cele arheologice). Terasa Bratcovului, de la marginea orașului Roșiori, se numește, pe ambele părți ale râului, Dealul Cremenei (PDT), dar mai spre vest, în plin câmp, DTM consemnează un Deal Cremeneț, toponim poziționat exact acolo unde noi știm, din câmp, un tumul⁵⁹, fapt care ar explica oarecum și numele. În fine, o ultimă ocurență se produce într-o zonă ușor bizară, la obârșia Călmățuiului sec, cu un nume misterios și provocator: La Lacul cu Cremene.

„Gresia” apare de mai multe ori, dar într-o singură zonă și în legătură ce aceeași localitate, Gresia (având în plus un deal și o pădure cu același nume). Satul pare nou, fiindcă lipsește de pe harta Specht; el apare pe harta Szathmári, însă cu numele Greci. Nu este clar când și-a schimbat numele și de ce; doar că, de la A Treia Ridicare Austriacă figurează sub numele actual⁶⁰. Din ancheta făcută între localnici asupra numelui satului nu am obținut o informație clarificatoare; sunt invocate împrejurări legendare, când cutare domnitor, însoțit de armia lui eliberatoare, ar fi găsit în apa Vedei o piatră mare de gresie. Detaliul cu apa râului este interesant, măcar că de

⁵⁵ În imediata apropiere a acestui punct Planul Director de Tragere face unica consemnare a unei intenții de fondare, scriind „Loc pentru satul Pietrișul”. Satul nu s-a mai construit, dovadă că românii nu au fost niciodată prieteni cu planificarea. Ne putem însă pune întrebarea de ce anume se intenționase acest lucru? Nu tocmai din cauza resursei de material de construcții?

⁵⁶ Dativul este mai degrabă confuz, nefiind clar dacă este drumul „pe care se aduce pietrișul”, sau este un drum făcut cu pietriș.

⁵⁷ „Pietriș” este termenul generic. Nu este însă un pietriș de râu, ci o rocă slabă, friabilă, în amestec cu un sol mai nisipos (tot așa, nu este „nisip de râu”). Este interesantă mențiunea pe care am găsit-o în Monografia comunei Piatra, invocată mai devreme (Drăgana 2011); se spune acolo că „în depozitul loessoid /gros de 25-30 de m, scrie în altă parte/ se găsesc trei, patru orizonturi subțiri de luturi de culoare cărămiziu-roșcat. Stratul de loess /acest strat roșcat/ a constituit multă vreme materia primă pentru construirea locuințelor”. Este probabil motivul pentru care se lucrează și astăzi la carierele de la Icoana, deși aspectul lor este mai degrabă unul industrial. Fotografia publicată de mine în monografia transalutanului de câmpie (Teodor 2013, 140-141, fig. 53) arată, într-adevăr, imediat sub stratul vegetal, un nivel roșiatic destul de intens, urmat, în jos, de strate argiloase mult mai deschise (gălbui și gălbui-deschis). În folclorul arheologic, straturile roșiatice se numesc „de pădure”. Istoria cuaternarului, marcată de mari fluctuații climaterice (cu glaciațiuni și inter-glaciațiuni) ar putea explica structura care alternează strate roșii și gălbui ale depunerilor de loess.

⁵⁸ Cariera de nord, azi abandonată (datorită insistențelor noastre) se află în punctul Ursoaia, pe care avem o așezare de epocă romană, recent înregistrată în RAN (127359.01).

⁵⁹ Neconsemnat pe hărți și nevizitat de noi, fiind prea departe de linia valului pentru a prezenta interes pentru actualul proiect de cercetare.

⁶⁰ O sursă contemporană cu notele arheologice ale lui Pamfil Polonic, care îl menționează cu același nume. Notele topografului sunt anterioare anului 1900, fiindcă nu menționează biserica satului, deși aceasta este practic făcută peste șanțul de apărare nord-vestic al fortului. Biserica s-a sfințit în 1902, cf. surselor Internet, iar construcția a durat unul sau doi ani (vezi <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=9183>). Ridicarea bisericii satului atât de târziu este o dovadă indirectă că satul era nou.

veo câțiva ani susțin că poziția bizară a valului și a fortului, în lunca Vedei, este de pus în legătură cu un vad⁶¹ prin care romanii permiteau accesul barbarilor în imperiu, deci un punct de vamă; însă că aici ar fi existat chiar un picior de pod, din ciment, nu m-am gândit până acum, când scriu aceste rânduri. Nu cred că ar fi atât de imposibil de imaginat ca o placă de ciment să fie confundată cu o piatră de gresie, de către o populație care nu știa cum arată nici una, nici cealaltă. La urma urmei, este mai plauzibil să vorbim aici despre un pod roman⁶², decât despre piatră de gresie...

Aruncând acum o privire de ansamblu asupra hărții de la Figura 11, constatăm un lucru curios: deși resursele de piatră, consemnate în toponimie, sunt rare – așa cum era de așteptat –, majoritatea lor se află pe o linie din imediata apropiere a graniței romane; mai mult, ele par să sugereze rute între forturile romane de pe cele două aliniamente: Stâlpul de Piatră între Putineiu și Racovița; Valea Pietrii și Fântâna de Piatră între Gresia și Slăveni; Lacul cu Cremene între Crâmpoia și *Romula*; Drumul Pietrișului și Dealul Pietrișului între segmentul median al Transalutanului de câmpie și *Acidava*. Aceste observații sunt departe de a constitui vreun soi de certitudine, ci indicii de căutare pentru viitoarele cercetări ale căilor de legătură dintre cele două aliniamente militare.

Terminologie militară

Voi începe analiza terminologiei militare de la lucrurile cele mai evidente, precum „cetate” sau „redută”. Toponimul „cetate” este cel mai frecvent asociat fortificațiilor romane, iar aceasta nu doar pe zona cercetată aici. Avem, astfel, „Cetatea Franceză” pentru Putineiu, „La Cetate” pentru Urlueni și „Pârâul Cetății” la Săpata de Jos (numind însă valea alăturată) – vezi Figura 12. Cel din urmă este oricum o creație lingvistică relativ recentă, fiindcă apărea pe harta Szathmári drept Valea Tutiana⁶³. Avem în listă alte câteva binecunoscute obiective, precum Cetatea Turnului, toponimul Cetatea pentru fortificația getică de la Sprâncenata, Cetatea Cazacilor de lângă Roșiori, Dealul Cetăței lângă punctul anterior, Dealul Cetatea pentru fortificația getică de la Albești. Ceva mai misterioasă rămâne situația pentru satul Cetatea de pe cursul Tinoasei, a văii de pe partea opusă a văii principale, numită Valea Cetății (care probabil ar trebui citită drept „valea care duce spre cetate”). Ambele însă par să aibă legătură cu o movilă mare, impunătoare, numită Măgura Cetatea (în afara perimetrului studiat, spre est), o arătare neobișnuită în câmpie, măsurând 114 x 49 x 6 m, aflată însă la peste 2 km est de sat, aproape de marginea terasei Teleormanului, adică cursul următor spre răsărit. Despre această măgură nu pot spune prea multe, nici măcar dacă este o creație a naturii (este sus pe platou, deci nu prea poate fi un martor de eroziune) sau a omului (este prea mare pentru un tumul, are o poziție atipică pentru fortificațiile preistorice). În fine, sugestia de „cetate”, pentru cultura populară, este suficient de puternică pentru a-i justifica numele.

„Redută” este un termen mai puțin uzual pentru a marca o cetate, dar este relativ frecvent, cel puțin în această parte a țării. Originea sa este desigur modernă, sub influența terminologiei militare a sec. al XVIII-lea⁶⁴. Termenul apare pentru a desemna fortificația getică de la Pleașov, numită Reduta Neamțului⁶⁵, dar și pentru

⁶¹ Locul este un vad natural, folosit ca atare până la jumătatea sec. XX, drumul venind dispre Ciocul trecând râul spre Știrbeț, în acest punct.

⁶² Va fi mult mai greu de găsit, decât de argumentat. PDT consemnează trei cursuri ale Vedei, lângă sat: cel de la marginea estică a luncii (actual), unul intermediar, numit „Vedea Veche”, și un braț mort (parțial vizibil pe ortofotografii), spre malul occidental al luncii, desenat de topografii, dar nenumit (normal, nu avea toponim). Cele trei cursuri se apropie doar într-o zonă de la NE de sat, care este probabil și zona recomandată pentru căutări; din nefericire, zona este parțial împădurită, așa că va fi foarte dificil...

⁶³ Nume probabil derivat din numele satului aflat imediat la nord, Tițiești, sau, mai degrabă invers, fiindcă valea este atestată (cartografic!) înaintea satului, pe care îl găsim doar pe PDT.

⁶⁴ Harta Specht nota „Russ(ische) Redoute” pentru micul fort de la Putineiu, făcând desigur o confuzie, dar completând cercul confuziilor cu „Cetatea Franceză” din sursele mai târzii.

⁶⁵ Pe PDT, adică „a austriacului”, desigur – o altă confuzie de utilitate, mărturisind însă similitudinea morfologică a forturilor moderne cu cele antice.

forturile romane de la Reduta Tătarilor (Crâmpoia) și Reduta Albu (Izbășești, PDT). Din anchetele făcute în teren am aflat și de o altă „redută” (fără determinativ), care s-ar fi aflat pe Dealul Redea, acolo unde astăzi există un institut de cercetări agricole, pe șoseaua dintre Albota și Pitești, dovadă că, cel puțin acum jumătate de veac, cuvântul avea încă o anume notorietate.

O concluzie, până acum, este că toponimele compuse cu „cetate” și „redută” ar trebui luate în serios de arheologi, fiindcă, dacă nu indică cert o fortificație, sigur indică o anomalie care, cel puțin în alte epoci, a sugerat locuitorilor ceva marțial, fiind de interes patrimonial garantat.

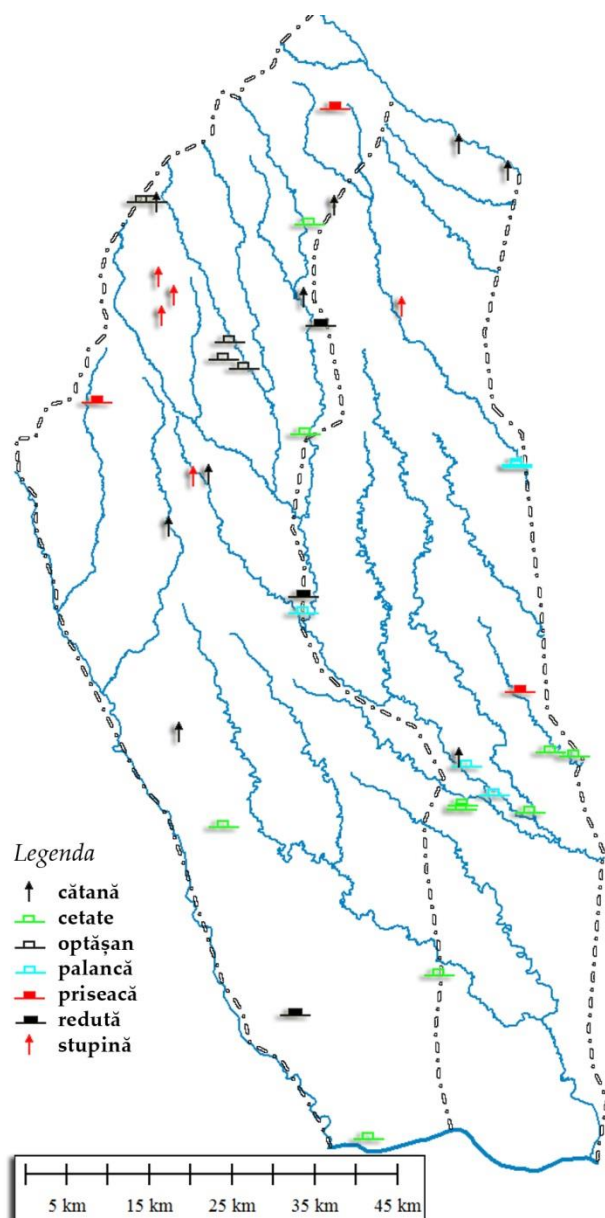

Figura 12.
Terminologie militară în evidența toponimică din zona de referință.

Între termenii populari care pot marca locul unei fortificații se numără și „palanca” (var. „palangă”). Citez aici explicația din DEX 2009, care este cea mai scurtă dar și cea mai cuprinzătoare: „(Înv.) Palisadă. ◊ Expr. A face (sau a da ceva) palancă (la pământ) = a culca la pământ, a doborî”. Ancheta de teren a demonstrat că localnicii nu cunosc sensul de „palisadă”, nici măcar pe cel de „gard”, ei folosind cuvântul doar în sensul „pus la pământ (de vijelie)”, referindu-se la păduri și la culturi agricole. Mare dezamăgire, nu-i așa? Pădurea Palanca, cea aflată imediat la sud de fortul roman de la Crâmpoia, are o poziție excelentă, sugerând că traversarea luncii

de vărsare a Dorofeiului s-ar fi făcut la adăpostul unei palisade. Acolo am și făcut ancheta lingvistică, în comuna Nicolae Titulescu...

Concluzia de mai sus este însă subrezită de două cazuri, din perimetru sau din proximitate, în care toponimul „Palanca” numește cert o fortificație; nici unul dintre cele două cazuri nu figurează în evidența toponimică de sorginte cartografică, ci în evidența arheologică. În afara perimetrului de studiu, dar deloc departe, pe Teleormanul mijlociu-inferior, la Trivalea Moșteni, LMI consemnează o fortificație getică timpurie în punctul La Palancă. Pe DTM punctul figurează drept Coasta lui Țandără, dar pe Planul Director de Tragere (PDT) citim „Netoții Vest (Palanca)”, arătând și altceva: ce viață scurtă au toponimele minore (uneori), fiindcă s-au schimbat trei nume în jumătate de veac. Al doilea caz se află însă în teritoriul de studiu, imediat la SE de orașul Roșiori, unde în urmă cu 15 ani a fost identificată o fortificație elipsoidală, lungă de 125 m (la exterior, pe șanț) și lată de cca 108 m (incert, forma fiind tăiată de un canal de drenaj), într-un punct cunoscut de localnici drept Palanca. În zonă se mai afla un grup de tumuli, iar în arătură s-au găsit fragmente ceramice preistorice dar în rest atipice⁶⁶. Ansamblul se află pe malul occidental al Vedei, în aval de Roșiori, adică dincolo de apă față de toponimele înregistrate cartografic. Nu exclud ca numele să fi „migrat” peste apă, după consistentele modificări aduse peisajului pentru desecarea zonei. În zona de la est de râu însă – o zonă puternic împădurită și azi, și cât se poate de inundabilă – este puțin probabil să avem fortificații (deși situația de la est de Roșiori este complicată și înseamnă la prudentă).

În același spirit al colectării termenilor cu posibilă rezonanță militară, am inclus în selecție prisăcile și stupinele; cei doi termeni sunt sinonimi și ambii cu etimologie neclară (foarte probabil cuvinte de origine totuși diferită, ceea ce ar explica supraviețuirea lor paralelă). Dicționarele nu sunt de mare ajutor, acestea precizând doar că „priseaca” este o pădure tăiată și lăsată pe loc (cu evidentă intenție de a bloca un acces), putând avea însă și sensul de stupărie (Scriban 1939). Ambele toponime sunt relativ rare, în perimetrul de investigație, cu predominanță în jumătatea (mai ales treimea) nordică, din simplul motiv că apar în zone puternic împădurite. Acest fapt sugerează că sensul de referință este cel militar, nu cel apicol. De altfel, studiile realizate pentru Transilvania arată clar că sensul lor este precumpănitor militar (Țiplic 2002), iar distribuția toponimului în Moldova montană sugerează tot funcțiunea militară, respectiv blocarea unei rute de acces (v. Prisaca Dornei, zona fiind prea rece pentru a crește albine). În Țara Românească localitățile cu acest nume (în forma *Priseaca*) au, de obicei, o poziționare la intrarea în munți, cum ar fi cele din județele Prahova și Dâmbovița, sau chiar într-un culoar montan, cum este în jud. Argeș, localitatea din jud. Olt (care figurează la Fig. 12) fiind singura excepție, localizată fiind la câmpie.

În concluzie, prisăcile și stupinele vor fi păstrate în acest tablou general al terminologiei de interes militar, pentru a contribui, eventual, la conturarea unor trasee de interes strategic.

„Optași” este o raritate toponimică; Google Earth nu arată nimic similar. Numele de familie Optășanu, deși de găsit (de pildă pe Facebook), este suficient de rar pentru a nu figura în singura bază de date pentru nume de familie românești (<http://nume.ottomotor.ro/>), deci nu i se poate studia repartitia teritorială, dar cele mai mari șanse este să provină de undeva de pe Vedea superioară sau mijlocie; de acolo vin singurele toponime de acest fel. Pe Vedea mijlociu-superioară, în amonte de confluența Vedei, există numele comunei Optăși-Măgura, ceva mai la nord găsim originalul – satul Optăși, iar de pe interfluviul vestic avem toponimul Optășanca, foarte probabil numele unui hotar. Circa 20 de km mai la nord, dar tot pe dreapta Vedei, avem un alt grup de interes, respectiv, de la vest spre est: satul Optășani, toponimul Ostășani (sic!) și localitatea Cătănoi. „Optășani” ar putea fi înțeles ca „băjeniți din Optăși” (vezi supra)⁶⁷. „Ostășani” este un toponim, are poziție intermediară între cele două localități menționate, adică o poziționare tipică pentru un hotar. Avem deci un sat „Optășani” și hotarul său – „Ostășani”. Devine interesant... Și mai interesant, satul aflat imediat la est se numește Cătănoi... Fără aceste coincidențe bizare nu aș fi avut curaj să gândesc mai departe, ca să nu ajung prea departe; dar topografia nu sunt filologi, ca să traducă Optășani în Ostășani, oricât ar fi de tentant, respectiv de a aduce Optăș din *lat. optio* (un

⁶⁶ Informații dr. Pavel Mirea.

⁶⁷ Aceasta ar presupune o deplasare de populație de la sud la nord, mai greu de crezut, dar nu imposibil, deși fenomenul general este de deplasare de populație dinspre nord spre sud, adică dinspre dealuri spre câmpie.

grad inferior în armata romană). Alăturarea numelui de Cătană pare să indice termenii unei rivalități comunitare și este exact motivul care m-a făcut să mă gândesc la *optio*, oricât ar fi de riscant.

„Cătană” este de origine maghiară, iar distribuția teritorială sugerează difuzarea dinspre nord spre sud. Ortografia cuvântului poate fi oricare dintre „catana”, „cătană” și „cătana”. Evident, fără coincidența explicată mai sus, el nu ar fi ajuns pe această hartă, fiind un cuvânt care se referă la bărbații care au făcut armata (și eventual au primit beneficii), lucru care, în sine, nu este de interes pentru ancheta noastră.⁶⁸

Harta de la Figura 12 este una dintre multele care se adaugă bagajului de sugestii pentru căutarea unor trasee de legătură dintre *Limes Transalutanus* și *Limes Alutanus*, mai ales pe segmentul nordic, mai expresiv decât cel sudic.

Eroi și alogeni

Rămânem în perimetrul marțial, vorbind în primul rând de nume etnice relevante în identificarea monumentelor istorice. Cazul cel mai bine edificat, în evidența pre-existentă, este cel al jidovilor. Reluând aici doar explicația esențială, vorbim despre un personaj colectiv creat de mentalitatea populară, pe urma textelor din Vechiul Testament care sugerau că primii oameni era uriași⁶⁹, deci „evrei”⁷⁰, numiți pe limba poporului jidovi. Versiuni ale mitului se pot referi la novaci sau chiar la tătari, dar fiindcă dosarul istoric este deja făcut⁷¹ nu am să intru în detalii.

Pentru *Limes Transalutanus* avem cazul Jidova, de pe segmentul premontan al graniței, care ilustrează relevanța termenului pentru obiective romane. La sud de râul Argeș termenul „jidov” apare o singură dată, în bazinul mijlociu al Burdei, ca „Valea Jidovului” (PDT) – vezi Figura 13. Consultând LMI am constatat că există și o Măgură a Jidovului, la baza văii, în lunca Burdei⁷², respectiv un tell eneolitic. Avem încă o dovadă că „jidovul” este un indicator arheologic de încredere.

Cuvântul apare însă și în forma sa prescurtată – „jid”, amintită de dicționare – în bazinul Dârjovului, ca o pereche, Valea și Pădurea Jidului. De această dată LMI (2010, jud. Olt) nu a mai fost de ajutor. Valea este afluent stânga al Dârjovului, în dreptul satului Brebeni-Români, iar imediat la nord de confluență vedem un promontoriu foarte interesant (în chiar dreptul inscripției Pădurea Jidului, pe DTM), mai înalt decât împrejurimile. Zona nu poate fi cercetată pe ortofotografii, fiind și acum acoperită de pădure, ceea ce, desigur, a contribuit la neidentificarea obiectivului. Am realizat însă două secțiuni altimetrice, profitând de cel mai nou suport pentru model teren, cu o rezoluție mult peste cele anterioare (Figura 14). Consider că probabilitatea de a avea acolo un monument istoric drept considerabilă, finețea modelului teren permițând chiar o tentativă de delimitare a sitului, funcție de oscilațiile de nivel care nu par să aibă legătură cu conformația naturală a terenului (foarte evidentă pe axa longitudinală, VSV-ENE).

⁶⁸ O explicație surprinzătoare am găsit după finalizarea acestui studiu. Mircea Tomescu (1944, 6) cita un descântec „de întors”, în care „catana” (în această ortografie) este un „animal care face rău oamenilor”. Tomescu asociază termenul latinescului *catus* (motan cf. Guțiu), care a dat *chat* în franceză dar *cătușe* în aromână, cu sensul „piscică”; am găsit confirmarea acestui înțeles în dicționarul Papahagi, p. 356. Cel puțin în unele cazuri explicația poate fi validă (de ex. Pădurea Cătanei, care se adaugă astfel listei pădurilor „de groază”, din aceeași zonă geografică), dar îmi este greu să cred că sătenii se puteau numi pe sine astfel; majoritatea toponimelor cu „cătane” sunt sate.

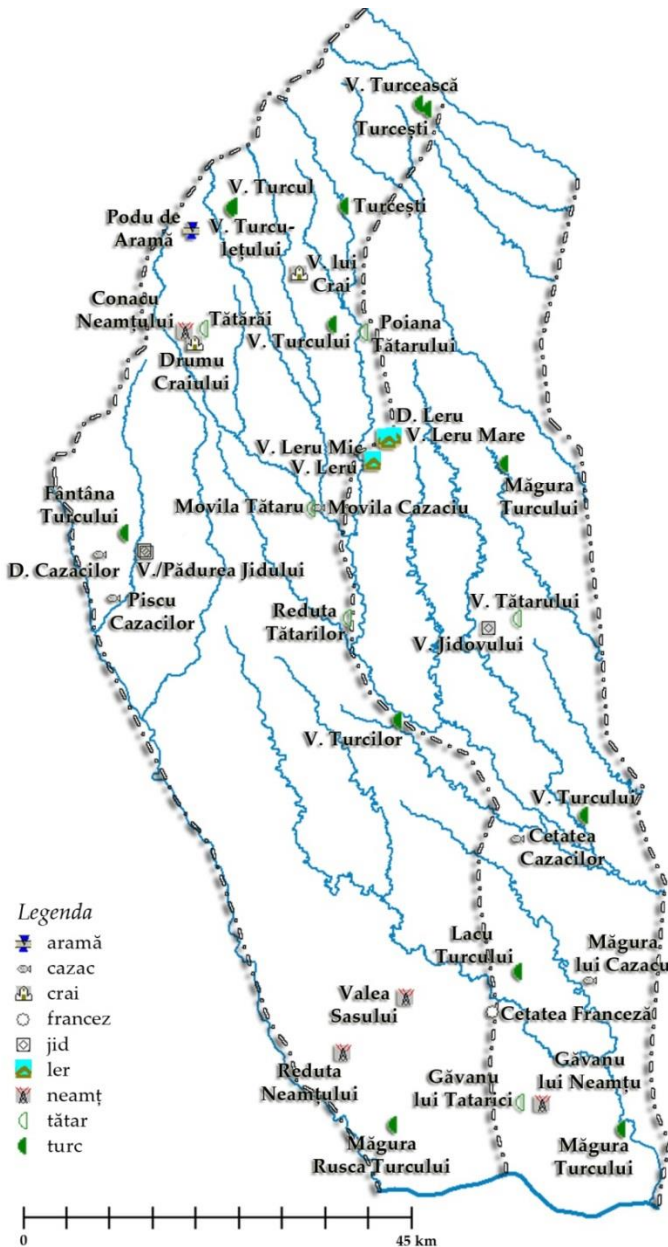
⁶⁹ Textul fundamental se găsește în Facerea (6.4): „În vremea aceea s-au ivit pe pământ uriași, mai cu seamă de când fiii lui Dumnezeu începuseră a intra la fiicele oamenilor și acestea începuseră a le naște fii: aceștia sunt vestiții viteji din vechime”.

⁷⁰ Greșit, desigur, câtă vreme „poporul ales” există doar de la sacrificiul lui Iacov, re-numit Israel (Facerea 32.28).

⁷¹ Croitoru 2007, 156-174.

⁷² Tell de formă rotundă (60 x 58 m, dimensiuni după ortofotografie), cod TR-I-m-B-14197.02.

Figura 13.
Alogeni și legende.

Cu prilejul redactării cărții care a pregătit acest proiect de cercetare am remarcat frecvența incidență a etnonimului „tătar” de-a lungul *limes*-ului, în fapt chiar coincidența cu unele fortificații romane⁷³; este vorba despre Reduta Tătarilor, care este toponimul pentru fortul de la Crâmpoia, Poiana Tătarilor, care se află imediat în spatele fortului de la Izbășești (adică spre nord, însă zona astăzi este reîmpădurită) și de Movila Tătarul, care este mai problematică. Aici, la confluența Plapcei cu Vedea, într-o poziție neîndoielnic strategică (valea relativ largă a Plapcei fiind o rută ideală spre Olt), nu a mai putut fi identificată o fortificație, fiindcă terenul pe care se afla Movila Tătarul (consemnată în PDT) este astăzi complet distrus de intervenții din ultimele decenii, însă este cert că imediat alături, spre nord-vest, există o așezare de epocă romană, numită Ursoaia, după cel mai apropiat toponim⁷⁴. Și cum este foarte puțin probabil ca „tătarul” să se refere la o așezare (care nu prezintă nimic frapant),

⁷³ Teodor 2013, 46-49, 75, 95 (etc.; vezi indexul lucrării). La momentul respectiv, deși știam lucrarea lui Costin Croitoru, citată supra, nu observasem „detaliul” că tătarii sunt termeni asociați fortificațiilor vechi, alături de uriași, novaci și jidovi.

⁷⁴ Vezi articolul „Stadiul identificării așezărilor civile...”, în acest volum.

rămân la prima impresie de pe teren, conform căreia în buza aceluia deal ar fi existat o garnizoană romană, sau cel puțin o movilă de dimensiuni impresionante.

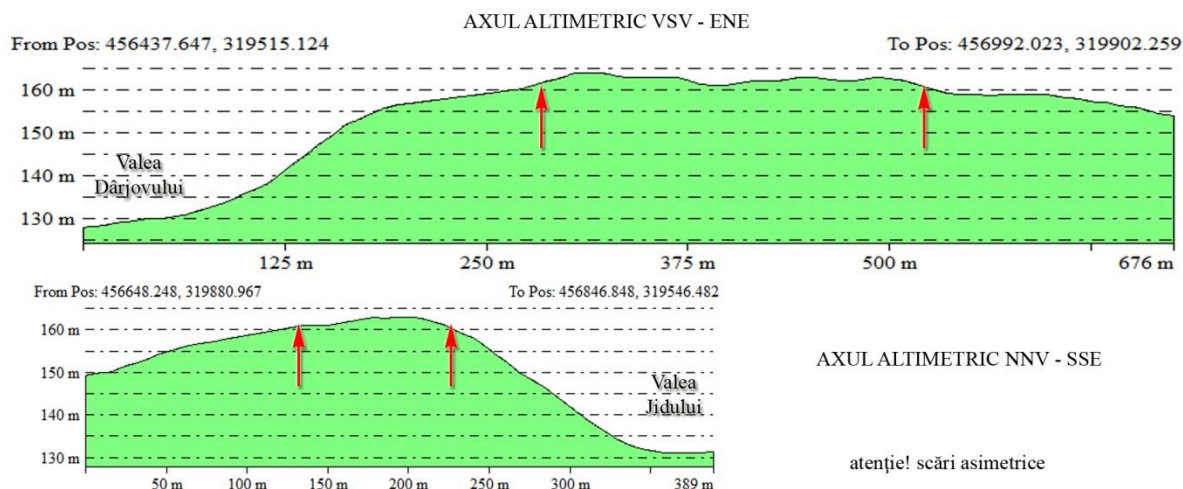

Figura 14. Secțiuni altimetrice peste Pădurea Jidului.
Proiecție Stereo 70, suport DEM Alos Pasar (rezoluție 12,5 m).
Săgețile roșii indică limitele probabile ale amenajării.

Ancheta toponimică a mai colectat câteva nume din teritoriu, care nu au vreo legătură cauzală cu granița romană, cel puțin pentru cazurile aflate la est de linie; așa ar fi Valea Tătarului. Toponimul este de găsit pe Planul Director de Tragere, însă astăzi același loc se numește Valea Scoroaica Băcăniile (sic). Valea este afluent al Zâmbreascăi, care se varsă în Burdea, și se află imediat la est de satul Zâmbreasca, pe teritoriul căruia figurează un singur monument istoric, aflat însă la nord-vest de localitate, nu la nord-est, unde se află valea invocată. Nici cercetarea ortofotografiei nu a dat vreo sugestie asupra obiectivului care ar fi inspirat localnicilor un nume atât de marțial unei văi atât de mici.

Numele satului (vechi) Tătărăi poate ar fi fost mai greu de atașat grupului tătarilor (deși înseamnă „tătarii mari”), dacă nu ar fi, astăzi, un cartier al Scorniceștilor, adică un sat înghițit de vatra natală a celui mai iubit dintre cismari⁷⁵. Săpăturile de la Scornicești, din perioada postbelică, au scos la iveală una dintre cele mai importante așezări de epocă romană, fie ea și alocată așa-numitei culturi Chilia-Militari; iar unul dintre cele trei situri „de la Scornicești” se află exact la Tătărăi⁷⁶. Se pare că „barbara” cultură – în optica arheologilor români⁷⁷ – Chilia-Militari, mai exact rămășițele ei vizibile, i-au impresionat pe localnici suficient cât să arate că satul lor „este din vechi”, adică rasă de la începutul lumii. Încă o dată se confirmă valoarea de indicator arheologic al numelui tătarilor, în Muntenia de vest.

De la Tătărăi la Tatarici nu mai este decât un pas fonetic și ortografic foarte mic; geografic însă – este departe. Găvanul cu acest nume, conform așteptării, se află pe stepa sudică, din preajma Dunării, la cca 4 km est de locul unde troianul traversează Valea Suroaia. Forma numelui sugerează o poreclă, cu trimitere la o persoană anume (ca multe alte găvane), ceea ce îl scoate din zona de interes arheologic.

Numele turcilor sigur nu ar fi apărut pe lista scurtă de indicatori etnici de uz arheologic fără o împrejurare din aprilie 2015. Căutam atunci să restabilesc locul exact în care se descoperise *patella* de la Socetu. Cu largul concurs al primăriei Stejaru, am cunoscut un pensionar care participase la săpăturile de salvare (nublicate!) conduse de Emil Moscalu, la finalul anilor '60, ca urmare a descoperirii accidentale (lucrări de terasare) a

⁷⁵ Tătărăi fiind, în interbelic, un sat de trei ori mai mare decât Scornicești.

⁷⁶ Bichir 1984, harta de la Planșa I/1, punctul 12.

⁷⁷ Vezi totuși Teodor et al. 2015, care reprezintă începutul unei re poziționări.

singurei inscripții de pe granița de câmpie. Așa am ajuns pe terasa Vedei, de la nord de sat, încercând localizarea vechii necropole⁷⁸. Pe teren fiind, mi-am adus aminte că mica vale dinspre vest se numea „Valea Turcilor”, deci necropola se afla pe o fâșie de pământ între amintitul toponim și valea cea mare a Vedei; iar când mi-am adus aminte mi-am și propus să verific posibila conexiune.

Nu a fost greu, fiindcă imediat am găsit o a doua conexiune între *limes* și „turci”: ultimul segment nordic al graniței studiate, în mahalalele sudice ale Piteștilor, cel care se îndreaptă spre triajul orașului⁷⁹, se numește Valea Turcească, iar fostul sat Turcești⁸⁰ se afla pe chiar acea vale, la bună distanță de oraș, atunci⁸¹.

O replică a Turceștilor se află tot pe teritoriul județului Argeș, pe Cotmeana, astăzi trei sate mai sus de forturile de la Săpata de Jos, adică vreo trei kilometri și ceva⁸²... Repertoriul județean dă, pentru această localitate, doar un mic tezaur monetar bizantin (care cuprinde o imitație bulgară!)⁸³, greu de pus în legătură cu vreo construcție monumentală (deși bulgarii nu sunt lipsiți de potențial...).

De altfel, privind harta de la Figura 13 în ansamblul ei, constatăm că majoritatea referirilor la turci nu se află în partea sudică, cum ne-am aștepta (o raia a funcționat acolo câteva sute de ani), ci în jumătatea nordică. În acea parte a hărții mai găsim Valea Turculețului alături de Valea Turcu, apoi, din nou Valea Turcului, Măgura Turcului și Fântâna Turcului (care, culmea, nu este „cișmea”).

Pe lista monumentelor din județul Olt comuna Spineni se laudă cu vreo cinci biserici dar cu nici un sit arheologic, deci despre perechea Valea Turcu și Valea Turculețul putem spune doar că în unghiul lor se închide un platou împădurit (Pădurea Izvășești) pe care ar putea exista o fortificație (de peste un hectar!), cu o apărare naturală departe de a fi impresionantă (râpe adânci de 10 m pe două treimi din contur), dar utilă.

Cealaltă Vale a Turcului se află poziționată relativ interesant, pe Valea Cotmeana, față în față cu Valea Albu (sau Albă), deci în fața cetății Izvășești. Evident, pe aici putea trece un drum de legătură, între fort și teritoriul roman, dar, desigur, enunțul este acum o pură speculație. Valea este scurtă, având doar vreo 2 km, fiind practic o rampă de urcare pe terasa dreaptă a Cotmenei, cu o diferență de cotă de cca 40 m. Nu exclud să fie o ravenă amenajată, așa cum există pe unele „rusca” (pluralul „ruște” mi se pare imposibil, chiar dacă este recomandat de dicționare) de la Olt, dar lucrul nu poate fi probat pe ortofotografie, valea fiind împădurită.

Măgura Turcului se află în bazinul superior al Pârâului Câinelui, adică într-o zonă puțin propice locuirii, aridă. Pe teritoriul satului Strâmbeni, comuna Căldăraru, repertoriul județean nu menționează nici o descoperire (nici măgura)⁸⁴. De altfel, DTM nu mai reprezintă măgura (care nu se mai vede pe fotografiile aeriene), ci o consemnează doar ca toponim. Măgura a existat, desigur, fiind consemnată de PDT la cca 500 m nord de toponimul din DTM, inclusiv cu reprezentarea convențională; pe ortofotografie însă nu se mai vede nimic, nici în acel loc.

Despre comuna Brebeni și cvasi-absența siturilor arheologice înregistrate am mai vorbit, în legătură cu Pădurea Jidului. Fântâna Turcului se află pe partea opusă a Dârjovului, în amonte, la numai 2,5 km de vărsarea Văii Jidului. Punctul se află chiar pe fundul văii numite Vâlceaua Oboga, care merge paralel cu Dârjovul câțiva kilometri. Surprinzător sau nu, din poziția fântânii, pe direcția nord, se distinge pe pășune o urmă care pare fi a unui drum, pe o lungime de 560 de m (până la limita arăturii). Hărțile la care am acces nu prezintă aici nici un drum, deci urma ar putea fi mult mai veche.

⁷⁸ Detalii în articolul dedicat așezărilor, în acest volum.

⁷⁹ Comentarii detaliate în Teodor 2013, 94-95.

⁸⁰ Satul Turcești figurează pe coala de hartă a Planului Director de Tragere, nr. 3648, din 1929.

⁸¹ Azi este cartier de blocuri al Piteștiului și se numește... Războieni.

⁸² Ar mai rămâne de stabilit care dintre localități este cea mai timpurie. Cele trei nume sunt, de la sud la nord, Tițești, Turcești și Săpata de Jos, consemnate de PDT pe lungime de numai un kilometru. Nici una însă nu apare mai devreme de sec. XX, cel puțin pe hărți.

⁸³ Măndescu et. al. 2014, 173-174.

⁸⁴ Însă cartea (Măndescu et. al. 2014) se bazează pe descoperirile raportate, nu pe arheologia peisajului, tehnologie încă necunoscută.

În ceea ce privește obiectivele aflate în treimea sudică a hărții, aici suntem deja într-o zonă în care turcii – cei în carne și oase – au fost o realitate istorică cotidiană, timp de secole. Acestea fiind zise, aici eventualul filon legendar interferează cu realitatea recentă, făcând aceste toponime inanalizabile din perspectiva scopurilor acestui studiu.

Am introdus în setul de date de la Figura 13 și câteva etnonime cu reprezentări minore. Unul ar fi „neamțul”, cu varianta „sasul”. La rigoare, cei doi termeni nu sunt echivalenți, dar pe un lot atât de scurt nu are rost să-i separăm. Ca și în cazul „turcilor”, statistica teritorială este inversă decât cea așteptată. Dacă toponimele invocând turcii sunt mai multe în nord, departe de pământul „turcesc”, cele referitoare la nemți sunt mai multe în sud, decât în nord, în zona mai apropiată de Transilvania. În nord avem doar Poiana Conacu Neamțului (cu numele complet), în triunghiul (larg) dintre satele Constantinești, Scornicești și Isărești, dar *in the middle of nowhere*. Astăzi zona este împădurită.

În sud avem un Neamțu (care dă numele unui găvan), care este uzual porecla unui român (re)venit dintr-o zonă germană (nu obligatoriu Transilvania). Reduta Neamțului, am văzut, este getică, posibil reutilizată militar de austrieci, de unde, posibil, expresia. Doar Valea Sasului ar putea indica un etnic german, însă fără relevanță pentru subiectul nostru; toponimul se află practic în Drumu Oii, care lega nordul câmpiei de Turnu Măgurele⁸⁵, la o distanță de 5-10 km de terasa Oltului. Prezența „sasului”, aici, poate fi eventual amuzantă, dar nu curioasă. Mai mult, am instanțe din propria biografie (în armată) când am fost numit, de către locuitori ai sudului, „Unguru”, doar fiindcă eram ardelean; „Sasul” poate fi rezultatul aceleiași scheme de gândire, pentru un cioban venit din Mărginimea Sibiului.

„Cazacii” sigur nu ar fi figurat pe această colecție de „sugestii arheologice”, măcar fiindcă, mie unul, Cetatea Cazacilor nu mi se pare că ar fi preistorică⁸⁶, fiind mai probabil să fie atribuită trupelor rusești din epocă modernă⁸⁷. S-a întâmplat însă acea alăturare, Movila Tătaru și Movila Cazaciu (cu o formă arhaică a cuvântului), care a fost un semnal de atenționare.

Exemplele din sud – unde au avut loc numeroase operațiuni militare, în războaiele anti-otomane, mi se par neinteresante; de altfel, Măgura lui Cazacu se referă la o poreclă. Dealul Cazacilor și Piscul Cazacilor, însă, aflate la sud de Slatina, mi se par interesante, măcar datorită proximității lor de Pădurea Jidului; primul toponim invocat se află la 5 km vest de obiectiv, iar al doilea – la 6 km SV, adică tot pe cursul Dârjovului. Dacă poziția în teren a Dealului Cazacilor pare mai puțin interesantă, Piscul Cazacilor stă într-o poziție bună, similară cu Pădurea Jidului, în unghiul făcut de Dârjov și afluentul său din dreapta – Oboga, fiind un promontoriu înalt de 20 de m, lung de 175 m și lat de 40 m, legat de pîntenul de la nord de un coridor lat doar de 18-20 de m.

Am ajuns la eroi și regi legendari. Și ei sunt „străini”, că de aceea sunt și legendari. Nu voi discuta aici cunoscutele cazuri ale Novacului sau Traianului, primul fiindcă nu face obiectul cercetării, al doilea fiindcă are deja un traseu bine cunoscut (partea care este cunoscută arheologic este marcată în general și de toponime). Personajele de care mă voi ocupa sunt rarități toponimice, cel puțin în această zonă.

Unul este Ler, cel invocat într-o bine cunoscută colindă, *Leru-i Ler*⁸⁸, care apare într-un singur loc: pe Valea Cotmenei, la nord-est de satul Urlueni, invocat însă de patru ori în doi kilometri pătrați: Valea Lerul, care

⁸⁵ Piața principală de oi fiind teritoriul islamic, similar cu perechea Orașul de Floci-Hârșova, de la Dunărea și mai de Jos.

⁸⁶ Teza la Turcu 2002, 143, pe foarte modestul sprijin documentar oferit de un articol semnat de I. Spiru, în Materiale, 1969. Dimensiunile date de Marele Dicționar Geografic (vol. 5, s.v. Roșiori-de-Vede, p. 279, col 1) sunt uluitoare: șanț cu lățimea de 8 m, adânc tot de 8, dar 10 m spre interior. În același loc din MDGR mai apare mențiunea unei fortificații mici, la sud-est de oraș, „spre livezi”, cu 66 m pe diametru și „o înălțime de 16 m” (sic). Este posibil să se refere la punctul Palancă, menționat de mine mai sus (vezi subtitlul anterior), lângă canalul Bratcov, dar dimensiunile nu se potrivesc foarte bine (fortificația elipsoidală, vizibilă pe ortofotografii, măsoară, pe val, cca 100 m lungime).

⁸⁷ Poziționarea în plin câmp exclude o cetate getică (sau preistorică, în general), ca și prea buna conservare a valului înconjurător al taberei, vizibil din șosea. În zona de sud apare de două ori și numele „muscalului” (Găvanul, respectiv Drumul Muscalui), dar nu am considerat de interes pentru această investigație. Am evitat, deocamdată, și problematica „rușilor”, care mie mi se pare locală.

⁸⁸ Cuvânt problematic, considerat în DEX ca interjecție, ceea ce este absurd și neconform cu explicațiile date de marele dicționar Academic (2002-2003): „sn [At: PAMFILE, DUȘM. 0 / V: *leriu* / Pl: (rar) *leruri* / E: nct] (Reg) 1 Timp de care dispune cineva. 2 (Spc) Moment de apogeu, de plină vigoare din viața unui om. 3 (Prc) Vârsta a căsătoriei. 4 (Îe) A-i trece

debușează în Cotmeana, brațele sale numite Valea Lerul Mic și Valea Lerul Mare, care urcă spre nord-vest, și Dealul Lerul, în care cele două văiuge sapă. Întâmplător sau nu, părțile superioare ale Lerului Mic și a celui Mare intersectează cel mai bine conservat val de graniță, dintre Urlueni și Pitești. La nord de Dealul Lerul avem Dealul Troian (o formă populară pentru Traian, dar cu atât mai autentică), pe care însă valul (deci „troianul”) este de negăsit. Oricât ne-am teme de coincidențe, trebuie spus că este extrem de puțin probabil; Ler este un toponim extrem de rar (pot invoca doar satul Lerești, aflat imediat la nord de Câmpulung...; altă „conciđență”), iar poziționarea sa, în interiorul celor 6300 km², exact peste un val ars, bine conservat, reprezintă un indiciu puternic. Despre eventuala conivență dintre Ler și istoria romană s-a mai speculat⁸⁹, discuție în care nu am de gând să intru, cel puțin nu acum; simpla lui asociere cu un monument roman este, pentru mine, suficient.

Al doilea Domn este Craiul⁹⁰, toponim care apare de două ori, în bazinul extins al Vedei mijlocii-superioare. Prima instanță, Drumul lui Crai, se află la doar 1,5 km SV de satul Tătărăi, discutat mai sus. A doua instanță este Valea lui Crai, aflată la 15 km NE de primul punct. Trăgând o linie între cele două puncte și prelungind-o în ambele sensuri, vom găsi spre nord-est forturile de la Săpata, iar spre SE orașul Slatina, așezat pe principalul vad al Oltului de jos, adică spre drumul care duce la *Acidava*.

O referință similară, adică mitică, chiar dacă nu personală, este Podul de Aramă. Instanțele pentru care el poate fi amintit, în absența unei baze de date naționale, sunt foarte limitate. Într-una dintre hărțile desenate de Pamfil Polonic, el desemna cu acest nume podul ridicat de Constantin cel Mare la *Sucidava-Celei* (Teodor 2013, 114-115). Un alt toponim similar am găsit pe Internet, lângă Vârful Zăganul din Munții Ciucaș⁹¹. Poziționarea acestui Pod de Aramă, din câmpie, este descumpănitoare, lipsind și grandoarea Dunării, și măreția Carpaților: la mijlocul distanței dintre cursul Plapcei și al Vedei, traversând modesta Vale a Stufului (cu o profilare de 10-12 m), imediat la vest de Dealul... Perimetrului. Valea este și astăzi traversată, în același loc, de un drum (DJ 657, din județul Olt)⁹², dar mai multe nu se pot spune, acum, despre acel loc. Un singur lucru mi se pare clar, și anume că martorul istoric – cel care a pus pe hartă acest ciudat nume – a văzut acolo ceva care i-a sugerat o vechime mitică. Un pod, desigur.

Câteva decepții

Cercetarea toponimică nu a produs doar rezultate incintante, care să ne facă grea așteptarea plecării pe teren, ci și (necesare) dezamăgiri. Am să exemplific aici cu două situații.

Volumul al cincilea al Marelui Dicționar Geografic dedică drumurilor vechi o coloană și jumătate la vocea despre județul Teleorman (p. 587). Sunt amintite, între altele Drumul Țintei (Roșiori-Zimnicea), Drumul Sării (Pitești-Zimnicea), Drumul Olacului (curios nume, nu-i așa? Craiova-Slatina-București), Drumul Cerii (Caracal-Segarcea-Piatra-Zimnicea), Drumul Untului (Turnu-Giurgiu). Același material documentar amintește și de Drumul Oii, foarte bine documentat cartografic (cel mai bine!).

lerul (cuiva) A fi trecut de vârsta tinereții. **5** (Spc) Perioadă de rut la animale. **6** Calitate de a plăcea, de a atrage Si: *farmec* (**7**), *haz* (**3**)”. Sugestia că semnificația ar putea avea legătură cu tinerețea, dar aceea care a fost „odată, de mult”, este interesantă față de situația prezentată de mine în textul de mai sus.

⁸⁹ Zagoriț 1914, 36, care lega numele de împăratul Galeriu. Autorul nu cunoștea toponimul de la Urlueni.

⁹⁰ Cuvânt venit, în evul mediu timpuriu, din numele lui Carol cel Mare, pe filieră slavonă (Scriban 1939), dar întâlnit și în expresii precum „Cei Trei Crai de la Răsărit”, legate de Noul Testament. Încărcătura mitologică a numelui este evidentă, ca și referirea la „ceva de demult”.

⁹¹ La adresa http://alpinet.org/main/foto/showfoto_ro_item_72546.html (vizită la 14 martie 2016), inclusiv o fotografie foarte sugestivă cu un stâlp enorm de gresie (?), poziționat într-o șa, sugerând un pilon de pod (de piatră, desigur).

⁹² Drumul este vechi (figurează pe harta Szathmári), probabil „natural”, iar motivația unui nume atât de rar – și nepotrivit în peisaj – rămâne de stabilit.

Interesul pentru toponime de drumuri este mai vechi; el se datorează faptului că lângă Urlueni, mai exact în apropierea Lerului Mic, la colțul de SV al Pădurii Hârsești⁹³, există un toponim curios: Drumul Mare. Doar câțiva kilometri mai la nord, numele se repetă, ușor dincolo de linia probabilă a graniței, dar am presupus, la început, o confuzie a topografilor (Teodor 2013, 70). Oricum, cele două puncte desenau un traseu care mergea spre nord, mai mult sau mai puțin paralel cu granița veche. Situația era cu atât mai curioasă cu cât respectivul aliniament nu este nici pe vale, ca drumurile moderne, nici pe cumpăna apelor, ca în vremurile vechi; în plus, în zonă nu erau nici un fel de drumuri, mari sau mici, cu excepția căilor noroioase dintre ogoare.

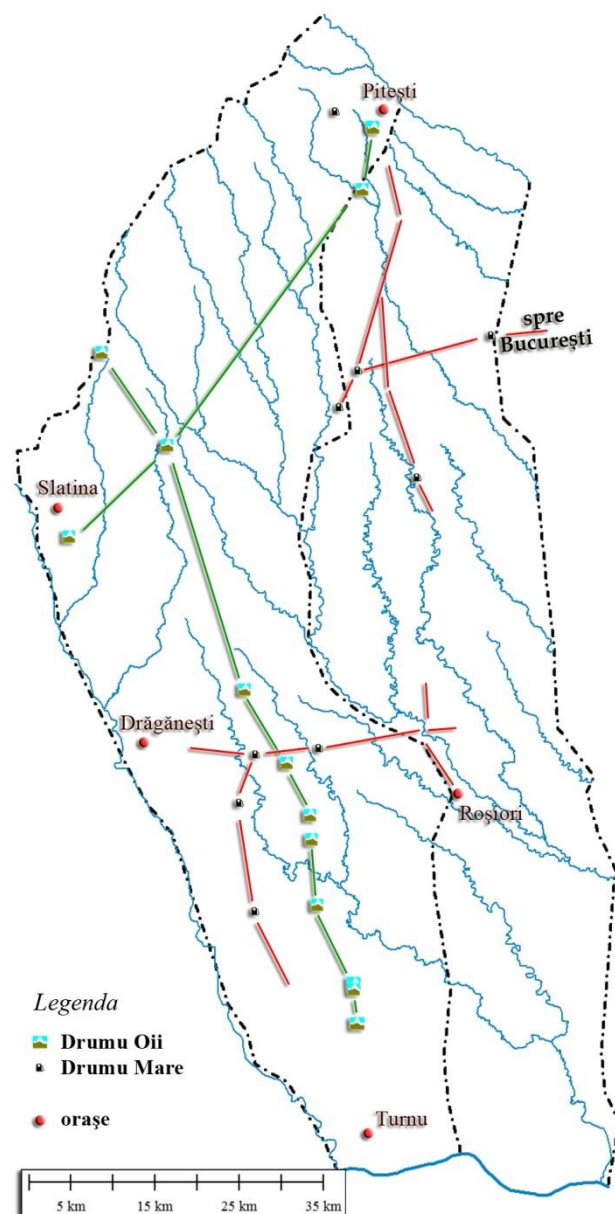

Figura 15.
Toponime moderne, drumuri medievale.

Până la urmă, Harta Szathmári a spulberat orice iluzie: acel drum chiar existase (fără a fi numit astfel; toponimele sunt colectate de pe hărți de secol XX). Drumul urca pe malul estic la Cotmenei până la Martalogi (primul sat la nord de Urlueni), apoi urca coasta în diagonală, trecea la vest de pădurea Hârsești, traversa Câmpia Burdea pe aceeași diagonală, cu cap compas 20°, trecea Teleormanul la Costești, și continua, practic pe aceeași

⁹³ O detaliată descriere a situației locale în lucrarea „Frontiera văzută de sus...”, din acest volum.

direcție, până la Pârnu Roșu, de unde vira ușor spre Pitești. Avem aici o combinație de drum de vale (de tip modern)⁹⁴, cu o linie lungă care taie interfluviile, de tradiție mai degrabă antică.

Harta de la Figura 15 nu încearcă să refacă rețeaua de drumuri medievale (activitate mult dincolo de scopurile acestei cercetări), ci doar să demonstreze că setul de toponime al Drumului Mare face parte din rețeaua rutieră a evului mediu târziu, nefiind deci indicii de urmat în căutarea șoselelor romane.

Al doilea segment demonstrabil al Drumului Mare se află pe terasa Oltului, mergând dinspre Turnu spre nord, pentru a se despărți apoi: o ramură a sa duce spre Drăgănești, în timp ce o a doua merge spre... Gresia, trece râul în locul deja pomenit, la Știrbești (azi Cucueți), iar de acolo – ia calea Bucureștiului; o ramură a sa coboară spre Roșiori. Curios, dar Gresia era un nod de comunicații, pe o structură rutieră „naturală” (așa cum o numește Marele Dicționar Geografic), deci moștenită...

Dar drumul cu cele mai multe citări în setul nostru toponimic este Drumul Oii. Curios, la prima vedere, acesta pleacă tot de la Turnu, dar mergând 5-10 km la est de marginea terasei Oltului, și păstrează această linie pe distanță mare, trecând la vreo 20 de km est de Slatina, loc unde face răscruce: o parte își continuă traseul paralel cu Oltul, spre Valea Topologului, dar alt braț pleacă spre Pitești, apoi, foarte probabil, spre Câmpulung. Drumul care apucă spre Olt nu trece prin Slatina, ci la 3 km sud; similar, drumul Piteștiului nu duce în oraș, trecând la peste 2 km sud de oraș.

Paralelismul celor două drumuri, la marginea Văii Oltului, pare totuși a avea o explicație simplă: Drumul Mare era o cale comercială, care trece prin localități; Drumul Oii, în schimb, merge doar pe interior, prin zone relativ aride, departe de marile proprietăți de la terasa Oltului sau de aglomerările rurale. Clar – ciobanii nu aveau voie să meargă chiar pe oriunde, ca și în vremurile foarte recente; pentru a se putea deplasa de la munte spre pășunile din bățile Dunării – și, desigur, la piața de desfacere a cărei interfață era Turnul – trebuiau să se strecoare prin zone mai puțin populate, departe de marile proprietăți care însoțeau bogata vale a Oltului.

O altă „obsesie” a perioadei inițiale de studiu (2012) au fost toponimele „roșii” ale aliniamentului de frontieră. Interesul pentru această culoare este ușor de justificat: valurile arse au o culoare roșiatică, frapantă acolo unde nivelul de conservare al monumentului este rezonabil, dar mai ales în zonele unde pentru construcția lui s-a folosit mult material ars⁹⁵. De aici întrebări legate chiar de mult-discutata origine a numelui orașului Roșiori⁹⁶, prin marginile căruia trece un astfel de val (nu foarte ars...). O zonă foarte... roșie era cincimea nordică a rutei analizate, unde se aglomerau multe toponime de gen: Dealul Lacu Roșu, Valea Drumu Roșu (extrem de interesant, mai ales că se află imediat la vest „aliniament”), Valea Rușet sau Poiana Roșie.

O colecție de toponime colectate sistematic, de pe un teritoriu mult mai larg decât cel recenzat anterior (și care se referea strict la zona *limes*-ului) avea ca scop, între altele, să clarifice dacă toponimele „roșii” sunt în mod special caracteristice zonei de graniță, sau se distribuie mai larg în teritoriu. Harta de la Figura 16 clarifică două lucruri: nu toată câmpia este dominată de percepția lucrurilor roșii, ci mai ales nordul, în jurul localității Pârnu Roșu; acestea lipsesc pentru toată zona centrală, dar și pentru tot sudul, între orașul Roșiori și bățile Dunării.

O contribuție importantă pentru înțelegerea acestor toponime a venit din combinarea a două seturi de date: informația oferită de monografia comunei Piatra, conform căreia în depozitul de loess al câmpiei se găsesc trei sau patru straturi subțiri de luturi de culoare cărămiziu-roșcat⁹⁷; propria experiență din teren, în special pe partea de fotografie aeriană (din avion sau dronă), care probează faptul că se văd tot felul de aliniamente mai roșcate, fără ca ele să aibă o semnificație patrimonială (faptul fiind verificat la sol). Reanalizând datele de care dispun, am ajuns la concluzia că astfel de aliniamente roșcate apar doar pe ruperi de nivel, la marginea unor râpe, unde, deci, stratele mai roșii sunt secționate.

⁹⁴ Mult mai rare pe o hartă realizată doar cu șase decenii mai timpurie, cea a lui Specht.

⁹⁵ Detalii la Haită, Teodor, 2016. Aici menționez doar că nu este vorba despre incendii, ci despre procese tehnologice.

⁹⁶ O colecție de aberații pe pagina de Wikipedia: https://ro.wikipedia.org/wiki/Ro%C8%99iorii_de_Vede.

⁹⁷ Drăgana 2011, vezi „structura geologică”; chiar dacă redactată de un amator, textul probabil urmează o lucrare de specialitate (geologie), chiar dacă nu o citează.

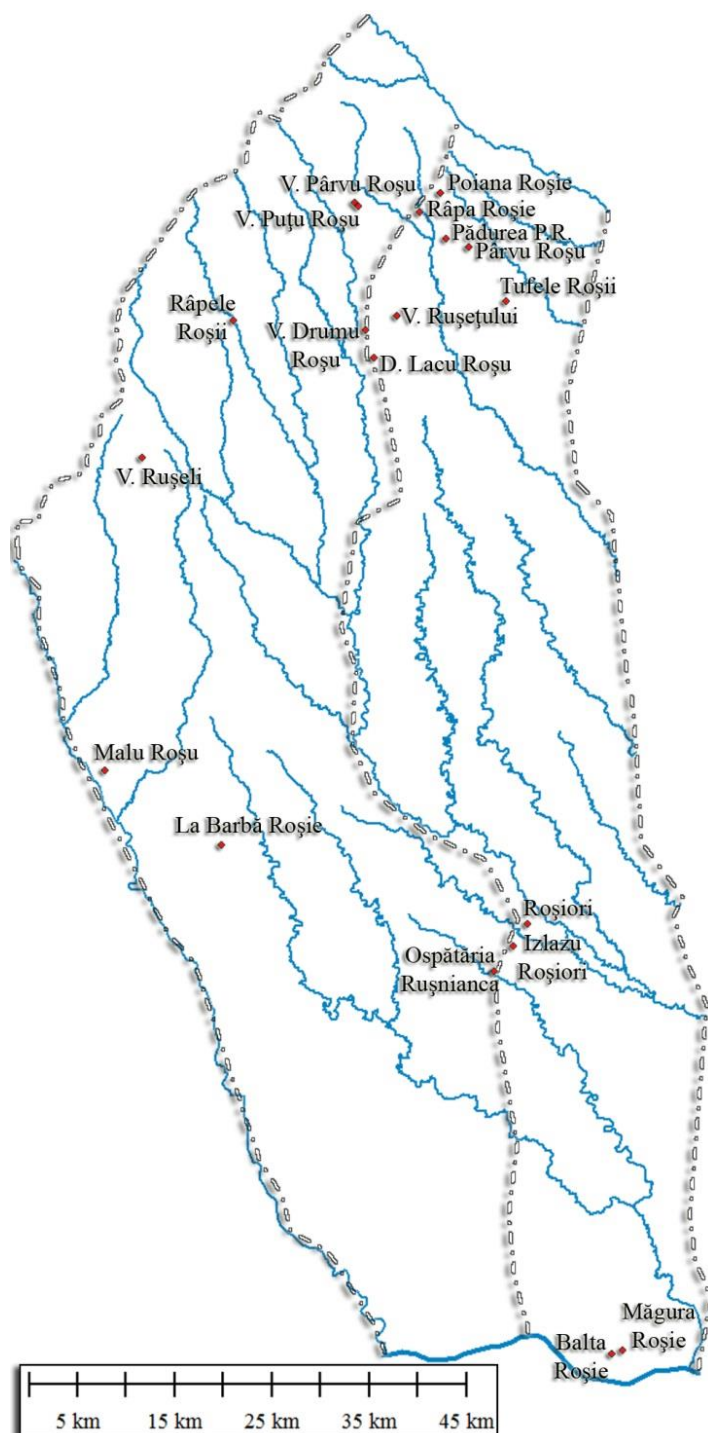

Figura 16.
Toponime „roșii” în zona de referință.

Concluzii

Poate că este prea timpuriu pentru concluzii. Mă văd nevoit însă să trag linie și să fac balanța unui studiu nu tocmai scurt.

Modulul toponimic al proiectului *Limes Transalutanus* a apărut pe fondul unor nedumeriri asupra unor particularități de proiectare a construcțiilor care alcătuiau frontiera militarizată. Astel de studii nu au cum să suplinească nevoia pentru cercetări ale mediului ambient (istoricul acestuia, evident), dar au o calitate certă: sunt

mult mai ieftine și se pot face imediat! Pe actualul contract de finanțare putem încerca doar două sondaje pe care să cerem expertiza palinologică, iar aceasta nu pe toată adâncimea sondei, ci doar pentru câte un metru din fiecare (după datarea carotei...; complicat); ceea este, desigur, extrem de puțin. Și așa, aștept cu nerăbdare să văd acele rezultate, care însă nu pot fi realizate mai devreme de un an, din acest moment (martie 2016), iar aceasta pentru a vedea, indirect, eficiența analizei toponimice; fiindcă până la „the big picture” mai este mult.

Analiza s-a desfășurat pe date colectate din toate hărțile moderne care au o anume detaliere (revedi Tabelul 1), toponimele fiind transcrise și în fișierul GIS, și într-o bază de date accesibilă public.

Analiza a operat pe două mari paliere. Primul a urmărit să reconstituie, pe cât posibil, acoperirea forestieră a zonei (lungă de 150 km și lată de cca 42 km), pentru perioada modernă, desigur, însă într-o epocă în care situația pe teren era însă mult mai puțin alterată decât în zilele noastre. Având în vedere că relația dintre împădurire și densitatea rețelei hidrografice a fost demonstrată suficient de convingător, putem infera că zona proximală Dunării a avut totdeauna un caracter stepic (sau semi-stepic), cu referire, desigur, la epocile istorice discutate. Despădurirea, care s-a realizat progresiv, a avut foarte probabil și un caracter relativ omogen, în sensul conservării proporțiilor. Am putut constata, încă dintr-un studiu din 2014, că rata de despădurire, la 2012, comparativ cu 1860, a fost cam aceeași și în nord, și în sud. Avem toate motivele să credem că asemenea proporții puteau fi valabile și în antichitate, chiar dacă acoperirea forestieră va fi fost de două sau de trei ori mai bună decât în era modernă. Harta Specht, ridicată la finalul veacului al XVIII-lea, arată că bariera păduroasă se oprea undeva la sud de Roșiorii de Vede, existând și o tranziție, mai ales în interfluvii, cu vegetație mărunță acoperind compact mii de hectare de teren. Având în vedere că poziționarea geografică este elementul cel mai important în definirea climei (continentale moderate, în cazul nostru), și că studiile climatologice realizate pentru alte state europene nu arată diferențe majore de temperatură și umiditate, în ultimii 2000 de ani (cu excepțiile cunoscute, de „optim” sau „semi-glaciațiune”, asupra cărora nu are rost să insist)⁹⁸, putem presupune că de la terasa Dunării și până pe malurile Urluiului nu exista vegetație înaltă, cu excepția văilor principale (așa este și astăzi). Faptul ar explica foarte bine de ce avem, de la Dunăre și până la malul râului Vede, un val continuu. Nu presupun că *tot* acest traseu ar fi fost complet lipsit de păduri, măcar în proximitate, diferențele fiind arătate de un detaliu constructiv: cât de multă argilă arsă există în compoziția valului. Dacă în general argila arsă este foarte slab reprezentată la sud de Valea Urlui, situația se schimbă dramatic la doar câteva sute de metri de râu, și rămâne astfel – un val roșu, vizibil – până în proximitatea orașului Roșiori, adică pe vreo cinci km. Din motive foarte greu de judecat acum, valul a trecut și prin pădure, a cărei densitate (sau lățime) probabil nu era considerată ca suficient de mare pentru a jena înaintarea inamicului; sau din cauza proximității Dunării; sau din dorința de uniformitate a tronsonului de graniță.

Din contră, pe sectorul de la nord de Urluieni nu avem decât câteva fragmente – de doi-trei km fiecare – pe care valul a fost construit; nu pot decât să presupun că doar acele fâșii au fost considerate critice, fiind marcate de un obstacol vizibil (nu obligatoriu „val”), probabil fiindcă nu exista o perdea forestieră asiguratoare. De ce nu s-a respectat rețeta „uniformă” din sud? Sunt destul de sigur, acum, că tronsoanele principale au fost realizate de comandamente diferite, pe argumente oferite de alt tip de studii⁹⁹; comandă diferită înseamnă, cert, un mod de operare diferit, fiindcă, oricât de standardizată ar fi fost armata romană, ea a avut dreptul de a-și amenaja defensivă funcție de teren și resurse, care erau fatalmente diferite, de la o frontieră la alta. Și cine să hotărască dacă nu comandantul local, care cunoștea cel mai bine situația?

Al doilea tip de analiză a vizat semnalarea unor obiective din teritoriu, mai ales în intervalul dintre *Limes Alutanus* și *Limes Transalutanus*. Despre această zonă intermediară practic nu se știe nimic – cu excepția câtorva situri „Chilia-Militari” – deși era o zonă de maxim interes strategic, asigurând circulația între cele două linii,

⁹⁸ Brăzdil et al. 2005, în special 379 (fig. 3 – fluctuații ale depunerilor de gheață anuale), 390 (fig. 5 – fluctuații ale ghețarilor), 393 (fig. 6 – oscilații ale temperaturii). Cea mai frapantă informație mi s-a părut cea conform căreia iernile din secolul I p. Chr. par să fi fost cele mai calde, cel puțin în Alpii Elvețieni, ceea ce contrastează cu imaginea noastră despre dacii care treceau Dunărea pe pod de gheață. Absența unor informații mai detaliate pentru zona Dunării de Jos limitează mult însă capacitatea noastră de a judeca până la capăt astfel de lucruri, câtă vreme există cel puțin ipoteza că climatul continental s-ar fi asprit în anumite perioade (idem, 408, fig. 12), afectând largi zone din Europa de răsărit.

⁹⁹ Vezi „Frontiera văzută de sus...”, în acest volum.

aprovizionarea, intervențiile de urgență și, de ce nu, rutele comerciale. Am văzut mai devreme exemple de analiză pe seturi de toponime care ar putea furniza indicii asupra materialelor de construcții (de interes mai ales la construcția de drumuri, Figura 11), asupra terminologiei fortificațiilor (Figura 12) și asupra „străinilor” (ca expresie a dominației militare¹⁰⁰, Figura 13). Acele analize (și eventual altele) pot constitui piesele unui mare *puzzle* de indicii asupra unor necesare puncte de sprijin în căutarea rutelor antice între cele două linii de apărare din prima jumătate a secolul al III-lea.

Cercetarea toponimică nu a fost și nu este, în acest proiect, un scop în sine, ci este subsumată unei anchete arheologice mai largi, de tip *landscape archaeology* (sau „arheologia peisajului”, cu o expresie care riscă o nedorită imprecizie), care să ofere cercetărilor viitoare (dintr-un alt proiect, evident) punctul de pornire, chiar sugestii asupra priorităților de cercetare în teren. Fără a avea, deocamdată, ambiția de a construi o asemenea piramidă de priorități, mă voi mulțumi cu o imagine de sinteză, care combină informațiile arheologice și toponimice deja existente.

Avem la Figura 17 trei seturi de date: principalele fortificații romane din epocă (doar cele certe); distribuția siturilor Chilia-Militari, dintr-un studiu publicat foarte recent (Teodor et al. 2015); toate toponimele de la Figurile 11-13 (cu mici excepții, neconsiderate de cert interes, e.g. „francez”, „neamț”). Pe marginea acestei ilustrații s-ar putea scrie un studiu independent, dar am să fac totuși doar câteva comentarii.

Distribuția toponimelor „militare” (ca să uzez un termen unificator) arată clare concentrări în două zone: la vest de fortul Izbășești și la est de Roșiorii de Vede. Observația din urmă subliniază încă o dată lucrul spus de multe ori până acum, respectiv poziția strategică de la Roșiori, unde valul de graniță ajunge la valea cea largă a Vedei; loc în care, fără îndoială, trebuie să fi existat o fortificație romană, chiar dacă – din motive care nu vor fi arătate aici – nu poate fi documentată. Acel grup de toponime pot fi puse în legătură, de cele mai multe ori, cu fortificații preistorice; dar, ori de câte ori vorbim despre lucruri „strategice”, ar trebui să ne amintim un lucru: realitățile (geo-) strategice nu prea se schimbă în timp; oricum, nu într-un timp atât de scurt.

Suprapunerea poziției siturilor Chilia-Militari (cercetate sau doar semnalate) adaugă valoare și sugestii principalelor trend-uri ale conexiunilor toponimice între cele două aliniamente de fortificații. Desigur, peste vechea definiție a „culturii” Chilia-Militari va trebui să trecem cât mai repede, fiind profund păguboasă¹⁰¹; este vorba despre așezări rurale din secolul al III-lea, din care cel puțin o parte datează cert și în prima jumătate, funcționând deci sub autoritate romană și în folosul romanilor (de pildă pentru deservirea unor *mansio*, pentru *annona* etc.).

Privind imaginea de la Figura 17 în ansamblul ei, relația cea mai evidentă este cea între fortul de la Izbășești și cel de la *Rusidava* (din păcate incert ca poziție concretă în teren). Între cele două repere există situri Chilia-Militari de primă mărime (Chilia și Scornicești), dar și numeroase toponime interesante. Nu fac aici decât să arăt că este zona din care ar trebui începută cercetarea de teren, fiind cea mai promițătoare; ipotezele asupra traseului exact dintre cele două puncte nu mă preocupă, deocamdată.

Celelalte posibile conexiuni sunt redată la Figura 17, grafica sugerând, prin grade diferite de transparență, măsura în care datele existente susțin ipoteza. Unele conexiuni pot fi confirmate și cu argumente din afara setului de date curent. De exemplu, relația dintre fortul, așezarea și probabila necropolă de la Putineiu¹⁰² sugerează cu suficientă claritate că în afara drumului militar care mergea în lungul graniței, un alt drum pleca, de la fort, spre vest; fiindcă distanța până la Slăveni este mare, ținta cea mai probabilă a aceluia drum sunt forturile de la Racovița. Tot o relație spre sud-vest sugerează și conjunctura de la Băneasa. Fortul mare stă cu o latură la marginea terasei și cu o a doua latură spre o „ruscă”, cea din urmă explicând chiar poziția fortului: supravegherea unui vad al Călmățuiului, respectiv un coridor de comunicații între cele două linii militarizate. Configurația celuilalt mal al pârâului, respectiv a terasei, sugerează că singura direcție utilă, din acel punct, este spre sud-vest, adică tot spre Racovița.

¹⁰⁰ Sucirea sensului cuvântului latin *hostis* (dușman) în *oaste* (inclusiv „națională”) este extrem de sugestivă pentru mentalul românesc, aflat sub teroarea armatelor (străine, în context).

¹⁰¹ Teodor et al. 2015, 125-128.

¹⁰² Vezi articolul despre așezările civile.

În fine, în unele situații datele existente pot sugera chiar scenarii concurente. Săgeata dintre Crâmpoia și Slăveni, de la Figura 17, este la fel de justificată precum cea dintre Romula și Transalutan, între Gresia și Crâmpoia, mai exact undeva la nord de Socetu; cea din urmă nu a mai fost desenată, pentru a nu complica grafica și mai mult, făcând-o greu de înțeles.

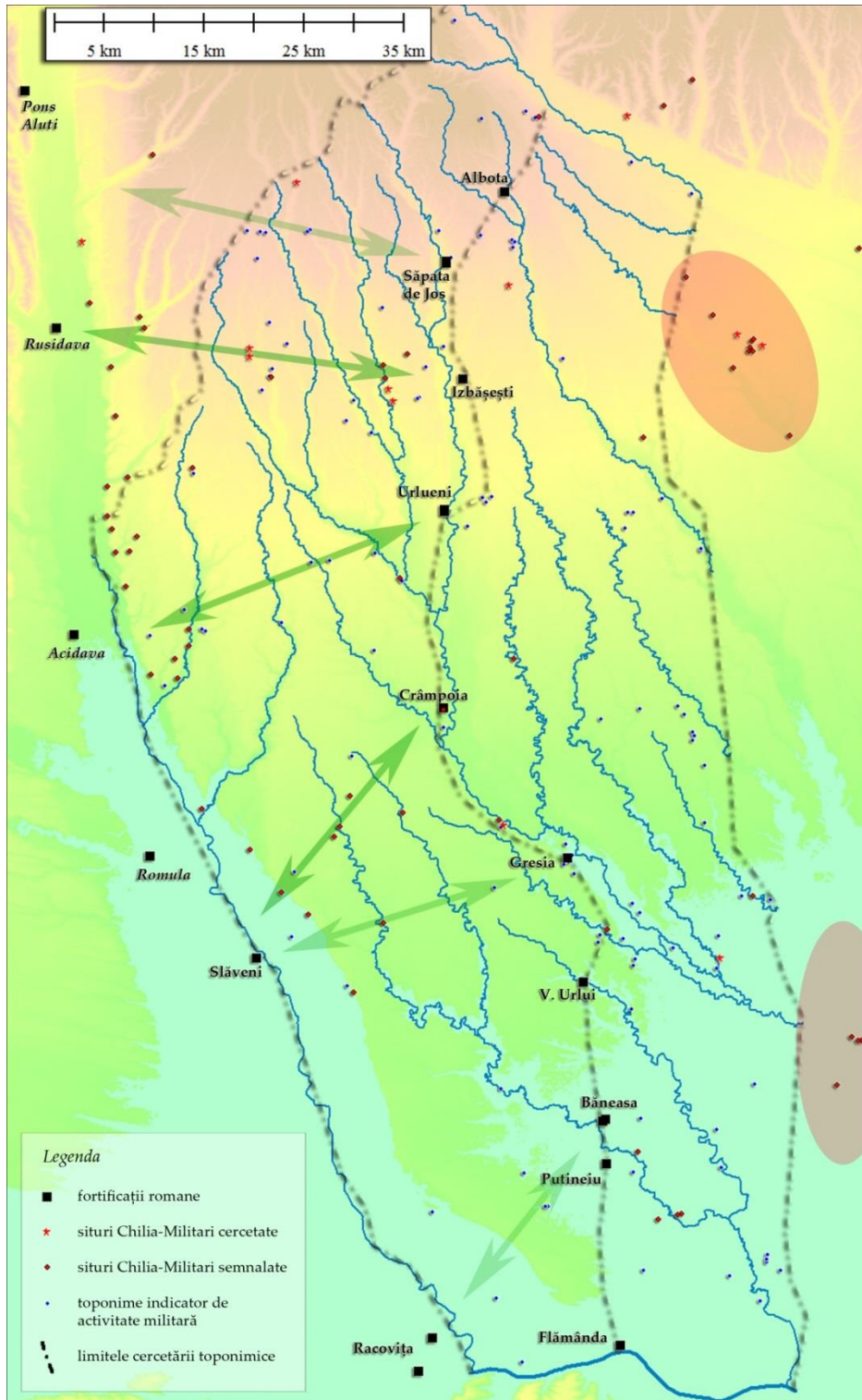

Figura 17.
Sinteza datelor arheologice și toponimice din zona de interes.
Săgețile sugerează rutele cele mai probabile între Limes Alutanus și Limes Transalutanus. Elipsele arată zonele principale de locuire ale populațiilor din „barbaricum”.

Modulul toponimic al proiectului de cercetare a ajuns undeva în parametrii planificați. Desigur, oricând este loc de mai bine sau mai mult. De exemplu, ar trebui acoperit și colțul de teritoriu dintre izvorul Teleormanului și *Pons Aluti*; foarte probabil nu acum. Ar trebui, de asemenea, ca anchetele în teritoriu să fie făcute pe baze mai sistematice, eventual pe baza unui formular tipărit, iar timp ar mai fi, de-a lungul campaniei 2016.

Baza de date toponimică va servi și ca suport informatic pentru a încerca poziționarea cât mai exactă în teren a unor documente medievale¹⁰³; scopul – același: de a obține crâmpeie de descriere fizică a teritoriului, la momente care preced harta Specht.

Referințe

Dicționare și enciclopedii

DAR 2002 – *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, G. Bulgăr, G. Dobridor, București: Saeculum.

DER 1958-1966 – *Dicționarul etimologic român*, Alexandru Ciorănescu, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958-1966.

DEX 2009 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, I. Coteanu et. al, București: Univers Enciclopedic Gold.

Guțu, G., 1983 – *Dicționar latin-român*, București: Ed. Științifică și Enciclopedică.

LMI – *Lista Monumentelor Istorice*, <http://patrimoniul.gov.ro/ro/inp> (Institutul Național al Patrimoniului), ediția 2010.

MDGR – *Marele Dicționar Geografic al României*, A. Lahovari et. al., București: Societatea geografică română, 5 volume publicate între 1898-1902.

Papahagi = *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, Tache Papahagi, București : Editura Academiei Române, 1974.

Petit Larousse - *Le Petit Larousse en couleurs*, Paris: Larousse, 1995.

Scriban 1939 – *Dicționarul limbii românești*, A. Scriban, Iași: Presa Bună.

Lucrări de specialitate

Băgdan Cătănicu, Ioana, 1972 – Nouvelles recherches sur le limes du sud-est de la Dacie, *Limes 11*, 1972, 333-352 /citarea completă în JAHA 2014/

Brázdil, R., Pfister, C., Wanner, H., von Storch, H., Luterbacher, J., 2005 – Historical Climatology in Europe – The State of Art, *Climate Change*, 70, 363-430.

Buchholtzer, C., Rotaru, P., 1937 – *Istoricul cartografiei. Hărțile vechi referitoare la țara noastră. Hărțile Institutului Geografic Militar*, București: IGM.

Candrea, Aurel. I, 1999 – *Folclorul medical român comparat. Privire generală. medicina magică*, București: Polirom (re-editare după ediția din 1944).

Drăgana, Ștefan, 2011 – *Monografia comunei Piatra* [jud. Teleorman], Alexandria, accesată pe site-ul <http://piatra.org/2015/10/02/sarelansatwebsiteulpiatraorg/> la 10 martie 2016.

Jones, Richard, 2015 – Place-names in Landscape Archaeology, in *Detecting and Understanding Historic Landscapes*, A. Chavarría Arnau, A. Reynolds (eds), Mantova: SAP Societa Archeologica S.R.L., 209-225.

Laužikas, R., Vosyliūtė, I., Jaronis, J., 2015 – Beyond the Space: the LoCloud Historical Place Names Micro-Service, *CAA2015 Keep the Revolution Going. Proceedings of the 43rd Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology*, S. Campana et al. (eds), Oxford: Archaeopress, vol. 1, 235-240.

¹⁰³ De această componentă se ocupă Cristina Anton Manea, care este voluntar în proiectul de cercetare (adică face muncă neplătită, pentru a fi foarte clar).

- Marinescu, Doina, FD – Memoriul de prezentare a Județului Teleorman, document intern Apele Române, descărcat la 5 martie 2016, de la adresa [http://www.rowater.ro/daarges/Documente_Planuri_Judetene/Planuri_de_aparare_judetul_Teleorman/4. Memoriul de prezentare al jud.doc](http://www.rowater.ro/daarges/Documente_Planuri_Judetene/Planuri_de_aparare_judetul_Teleorman/4_Memoriul_de_prezentare_al_jud.doc), fără dată, conține informații până în anul 2013.
- Movileanu, Lilia, FD – Memoriul de prezentare a Județului Argeș, document intern Apele Române, descărcat la 5 martie 2016, de la adresa <http://documents.tips/documents/3-memoriu-de-prezentare-a-judetului-arges.html>, fără dată, conține informații până în anul 2013.
- Săndulache, Marius I., FD – *Câmpia română, curs 1* (geologia), site-ul Universității București, nedat.
- Săndulache, Marius I., FD – *Câmpia română, curs 3* (vegetația, fauna și rezervațiile naturale), site-ul Universității București, nedat.
- Spinei, Victor, 2014 – Substanța epică a legendei vânătorii ritual a animalului-călăuză la triburile eurasiatice și la popoarele învecinate în evul mediu, *Arheologia Moldovei*, 37, 73-134.
- Teodor, Eugen S., 2013 – *Uriașul Invizibil: Limes Transalutanus. O reevaluare la sud de râul Argeș*, Târgoviște: Cetatea de Scaun.
- Teodor, E.S., Bădescu, A., Haită, C., 2015 – One Hundred Sherds. Chilia-Militari Culture reloaded. Alexandria pottery case, *Journal of Ancient History and Archaeology*, 2, 2015, 4, 90-135.
- Teodor, E.S., Ștefan, M.M. 2014 – Landscape Archaeology along Limes Transalutanus, *Journal of Ancient History and Archaeology*, 1, 2, 2014, 31-43.
- Tomescu, Mircea, 1944 – *Glosar din județul Olt*, Slatina: Tiparul Oltului.
- Turcu, Mioara, 2002 – *Dicționarul cetăților și așezărilor fortificate geto-dacice*, București: România de Măine.
- Țiplic, Ion M., 2002 – Considerații cu privire la liniile întărite de tipul prisăcilor din Transalvania (sec. IX-XIII), *Acta Terrae Septemcastrensis*, 1, 147-164.
- Zagoriț, Gheorghe, 1914 – *Din trecutul Ploieștilor. Monumente istorice. O cronică inedită. Brazda lui Novac*, Ploiești: Progresul.

Web-site-uri

- Bioterapiro - <http://www.bioterapi.ro/>
- Geospatial - <http://www.geo-spatial.org/>
- Harta României Meridionale - <http://www.charta1864.ro/>
- Limes Transalutanus - <http://www.limes-transalutanus.ro/>
- Wikipedia - <https://ro.wikipedia.org>.